

ВИДАННЯ «БОГОСЛОВІЇ» ED. «BOHOSLOVIA»

Ч. 56 N.

о. МИРОН ШЕГДА

ЖИТТЄПИС
МИТР. ЙОСИФА В. РУТСЬКОГО
НА ТЛІ ЙОГО ДОБИ

Extractum e «Bohoslovia»

t. LIV (1990)

Рим - 1991 - ROMAE

ВИДАННЯ «БОГОСЛОВІЇ» EDITIONES «BOHOSLOVIA»

1. Dr. Jos. Slipyj: De amore mutuo et reflexo in processione Spiritus S. explicanda. Pag. IV + 29. Львів, 1923.
2. о. Д-р Г. Костельник: Границі вселенної. (Dr. G. Kostelnyk: De finibus universi). Стор. 61. Львів 1925.
3. Dr. A. Landgraf: Partes animae norma gravitatis peccati. Pag. 54. Leopoli 1924.
4. о. Д-р Й. Сліпий: Св. Тома з Аквіну і схоластика. (Dr. Jos. Slipyj: De S. Thomae Aq. atque theologia et philosophia scolastica). Стор. 76. Львів 1925.
5. Dr. Theod. Haluščynskij OSBM: De ucrainis S. Scripturae versionibus. Pag. 22. Leopoli 1925.
6. Dr. Jos. Slipyj: Num Spiritus Sanctus a Filio distinguatur, si ab eo non procederet. Pag. 36. Leopoli 1928.
7. о. Д-р Сп. Кархут: Нове видання Службника. (Dr. Sp. Karchut: Nova editio Liturgiconis slavici). Стор. 34. Львів 1929.
8. о. Д-р Гавриїл Костельник: Ordo logicus (Dr. Gabriel Kostelnyk: De ordine logico). Стор. 44. Львів 1931.
9. P. Josep Scrijvers CSSR: Le double Principe Moteur de la Vie Spirituelle. Pag. 40. Leopoli 1931.
10. Dr. M. Schmaus: Kykeley, cuiusdam adhuc ignoti auctoris anglici ineunte saeculo XIV florentis. Quaestio de cooperatione divina. Pag. 38. Львів 1932.
- 11-12. Д-р Ярослав Пастернак: Коротка археологія західно-українських земель. (Dr. Jaroslav Pasternak: L'Archéologie des terres ouest-ukrainiennes à l'époque préhistorique, protohistorique et chrétienne). Стор. 94 + XVII таблиць. Львів 1932.
13. Володимир Січинський: Вежа і дім Корнякта у Львові. (V. Sičynskij: La tour et la Maison De Corgnacte à Leopol). Стор. 20 + VI таблиць. Львів 1932.
14. Dr. Leo Hlynka: De potestate episcoporum nec non praerogativis metropolitanae potestatis in bona Ecclesiae temporalia in Oriente novem primis saeculis. Pag. 74. Львів 1933.
15. Д-р Микола Конрад: Нарис історії старинної філософії. (Dr. Nikolaus Konrad: Historiae philosophiae antiquae brevis conspectus). Стор. 53. Львів 1933.
- 16-17. Д-р Микола Конрад: Нарис історії старинної філософії (Історія філософії Греків і Римлян). (Dr. Nikolaus Konrad: Historiae philosophiae antiquae brevis conspectus). Стор. 90. Львів 1934.
18. Є.Ю. Пеленський: Бібліографія української бібліографії. (E.J. Pelen'skij: Bibliographia ucrainicae bibliographiae). Стор. 198. львів 1934.
19. Д-р Микола Конрад: Нарис історії старинної філософії. (Dr. Nikolaus Konrad: Historiae philosophiae antiquae brevis conspectus). Стор. 112. Львів 1935.
20. Dr. A. Landgraf: Petri Abaelardi expositionis in epistolam S. Pauli ad Romanos abbreviatio. Pag. 46. Leopoli 1935.
21. Д-р Микола Конрад: Основні напрямки новітньої соціології. (Dr. Nikolaus Konrad: Sociologia). Стор. 78. Львів 1936.
22. В. Січинський: Замкова церква св. Миколая у Львові. (V. Sičynskij: De Ecclesia S. Nikolai Leopoli). Стор. 36 + X. Львів 1936.
23. Д-р Іван Шпитковський: Рід і герб Шептицьких. (Dr. I. Špytkovskij: Famille et armoiries des Szeptycki). Стор. I + 128 + IX. Львів 1939.
24. Dr. A. Landgraf: Neue Gesichtspunkte für die Einschätzung des Zacharias Chrysopolitanus. Leopoli 1942.
- 25-26. Dr. Michajlyščuk: De occasione et scopo Metrop. Javor'skij operis Petra fidei. Pag. 84. Leopoli 1942.
27. Д-р М. Конрад: Нарис історії старинної філософії, четверта частина. (Dr. Nikolaus Konrad: Historiae philosophiae antiquae brevis conspectus). Стор. 93. Львів 1939.

ВИДАННЯ «БОГОСЛОВІЇ» ED. «BOHOSLOVIA»

Ч. 56 N. —————

о. МИРОН ШЕГДА

ЖИТТЄПИС
МИТР. ЙОСИФА В. РУТСЬКОГО
НА ТЛІ ЙОГО ДОБИ

Extractum e «Bohoslovia»

t. LIV (1990)

Рим - 1991 - ROMAE

СЛ.Б. ЙОСИФ ВЕЛЯМИН РУТСЬКИЙ
МИТРОПОЛИТ КИЇВСЬКИЙ-ГАЛИЦЬКИЙ
1613 - 1637

S.D. JOSEPHUS VELAMIN RUTSKYJ
METROPOLITA KIOVIENSIS-HALYCENSIS

О. МИРОН ШЕГДА

ЖИТТЄПИС МИТРОПОЛИТА ЙОСИФА ВЕЛЯМИНА РУТСЬКОГО НА ТЛІ ЙОГО ДОБИ

(MYRON SZEHA, *Vita Metropolitae Josephi Velamini Rutskyj in ambitu temporis*)

1. Політично-релігійні відносини

В історії нашого народу в другій половині XVI ст. відбулись дві важні події — дві унії. А саме — в 1569 р. проголошено Люблинську Унію, через яку наступила злука Литви й українських та білоруських земель з Польщею, а в 1596 р. Берестейське З'єднання, через яке сталась злука української православної Церкви з католицькою Церквою. Саме на час розвитку тих злук народів і Церков припали життя й діяльність митрополита Йосифа Рутського (1574-1613-1637).

Польща в XVI ст., побіч Австрії та Туреччини, була найбільше різноманітною державою під етнічним і віроісповідним оглядом. Після злуки Литви і наших земель з Польщею ціла Річ Посполита мала майже 800 000 км², а етнічно польські землі мали ледве 185 000 км², зате українські землі були величиною аж 345 000 км², білоруські коло 200 000 км², а литовські 70 000 км². Ціла Річ Посполита числила 8 000 000 мешканців, з того Польща 3 000 000, наші землі 1 500 000, білоруські майже 1 000 000, а литовські 500 000 мешканців.¹ Перед Люблинською Унією на Україні (воев. київське й брацлавське) мало 2-3% поляків, та й були це наймані війська та міщани, не було ще великого напливу польських магнатів, ані поміщиків, бо Литва не признавала повних прав полякам з Корони (з корінної Польщі). Так було до часу закінчення Люблинської Унії.² Тому поляки робили

¹ STARCZEWSKI E., *Możliwość polskie na tle dziejów*, t. 1, Do końca XVII w., Warszawa 1914, 228-229.

² TOMKIEWICZ WL., *Zesieg kolonizacji polskiej na ziemiach ruskich*, w «Przegląd Powszechny», 1 (1933), Nr. 589, 41.

натиск, щоб об'єднати Литву з Польщею, щоб заволодіти новими урожайними землями.³ Земські маєтки над Дніпром і Бугом були під зарядом Великого Князівства Литовського й не могли вони переходити на власність вельмож чи шляхти з Корони, бо заборонював це «Литовський Статут» з 1588 р.⁴

Великі зміни завела Люблинська Унія з 1569 р. Позбавила вона Україну народної суверенності. Волинь, Поділля Придніпрянщина перейшли з Литовського князівства під заряд Польщі та втратили політичне й культурне значення. На Україні лише наша боярська провідна верства та шляхта попирали Люблинську Унію, бо надіялися зрівняння їх з польською шляхтою.

І дійсно вони одержали більші привілеї й земські маєтки, однак скоро спольонізувалися національно та релігійно, що М. Смотрицький так драматично описав у своєму «Треносі». До 1630 р. майже всі українські визначні роди або перейшли на латинство, або вимерли, або через мішані подружжя та посвоячення засимілювалися.⁵ Довше зберегла свою віру й народність українська малоземельна шляхта, однак і вона в XVII-XVIII ст. помалу спольонізувалася.⁶ Зо всієї шляхти на Україні може тільки 10% було корінної польської шляхти, а більшість були українського походження. Все-таки ще в 1657 р. майже на 1/3 території Речі Посполитої говорилося по-українськи.⁷

Українська шляхта була різноманітна та відмінна від польської, бо крім князів і вельмож була ще численна верства бояр, що через Великих Князів на основі окремих грамот були визнані за вельмож. І вони всі радо прийняли польську владу на Україні, бо одержали більші привілеї, більшу особисту та маєткову свободу. Українська шляхта скоріше польонізувалася на західних українських землях, де було найбільше латинських монастирів і костьолів. Україна, а особливо Київщина, успішно боролася проти польонізації.⁸

Переходи на латинський обряд і польонізацію посилили голов-

³ KONOPCZYŃSKI W., *Dzieje Polski nowożytnej, Pamiętnik Kijowski*, Londyn 1959, t. 1, s. 24.

⁴ Розд. III, арт. 12.

⁵ *Polska XVII w. Państwo, społeczeństwo, kultura*. Pod red. J. KAZBIRA, Warszawa 1969, s. 132.

⁶ DĄBROWSKI P., *Tolerancja narodowościowa w dawnej Polsce*, Lwów 1932, s. 4.

⁷ CZAPLIŃSKI W., *Władysław IV i jego czasy*, Warszawa 1976, s. 9, 260.

⁸ АНТОНОВИЧ В., *О происхождении шляхетских родов в югозападной России*. Киев 1867, т. I, ст. 21.

но єзуїти, спроваджені до Польщі в 1564 р. Вони на українських землях мали 23 колегії,⁹ а що їхні школи були добре зорганізовані й ведені, то наша шляхта найчастіше до тих шкіл посилала своїх синів. На жаль, у тих єзуїтських школах, так учителі, як й учні висмівали нашу мову, обряд, звичаї, через що витворювали комплекс меншевартості в наших учнів і вони численно переходили на латинство. Митрополит Рутський у 1623 р. вислав меморіал у цій справі до Папи Григорія XV, в якому писав: «Хлопців і юнаків, що ходять до католицьких шкіл, там висмівають їх колеги, а вчителі намовляють їх до переходу (на латинство) і заохочують до цього дарунками. На основі правил у всіх школах Отців Єзуїтів наші юнаки мусять сповідатися кожного місяця в колегії й так змалку привикають до латинського обряду, дарма, що в тих місцях є наші церкви з католицькими сповідниками з беззакидною вірою. До них, отже, юнаки повинні ходити до сповіді й там приймати св. Причастя... У латинських школах майже двісті молодих руських шляхтичів щороку переходять на латинський обряд, а на дворах і при війську майже стільки само. Тепер питаюся: що буде з руською шляхтою по десяти роках? Як буде розвиватися Унія, коли не буде її кому боронити?»¹⁰

Митрополит у своїх петиціях і меморіялах просив Апостольську Столицю про заборону з'єдиненим переходити на латинський обряд, бо від того залежить дальший розвиток Української Католицької Церкви. Мученича смерть св. Йосафата Кунцевича наче скріпила ці домагання Церкви й народу й Папа Урбан VIII 7 лютого 1624 р. видав заборону змінити обряд без дозволу Апостольської Столиці.¹¹ Тут Рим станув явно в нашої обороні проти поляків. На жаль, король під впливом латинського духовенства, магнатів і шляхти відмовився проголосити папське зарядження. Папа, щоб винести впертий спротив короля, видав 7 липня 1624 р. другий декрет, яким заборонив зміну обряду без дозволу Апостольської Столиці пресвітерам й іншим з'єдиненим духовним, а головню монахам св. Василя Вел.¹² Однак і той другий декрет Урбана VIII у злагіднений редакції не був, як треба, проголошений, правдоподібно через інтервенцію єзуїтів.

⁹ Енциклопедія Українознавства, I, т. 2, Мюнхен 1950, ст. 652.

¹⁰ Пор. *Epistolae Josephi Velamin Rutskyj, Metropolitae Kioviensis Catholici* (1613-1637), Romae 1956, ст. 143, 149.

¹¹ HARSIEWICZ M., *Annales Ecclesiae Ruthenae*, Leopoli 1862, ст. 261, 264.

¹² *ACTA PF*, t. I, 16; t. I, Nr. 24.

Митрополит Рутський старався всякими способами здержати єзуїтів від перетягування з'єдинених на латинський обряд. Він апелював у цій справі до папи, до настоятелів єзуїтів. Врешті генерал єзуїтів Люціус Вітеллескус, колись учитель, а пізніше приятель митрополита, видав з доручення папи до провінціяла єзуїтів у Польщі письмо з 2 жовтня 1624 р., в якому читаємо: «...щоб рішуче наказав усім своїм монахам, які сповідають русинів з'єдинених з Римською Церквою, або навчають їхніх дітей у школах, щоб жодним способом не старалися їх перетягати з грецького обряду на латинський, та щоб цілковито здержалися від заохот і переконань, через це, що могло б видаватися, наче б то русинів перетягали з їхнього обряду на латинський».¹³

На жаль, ані декрети Урбана VIII, ані зарядження генерала єзуїтів не здержали перетягування українців на латинський обряд. Рим письмом з 7 лютого 1627 р. відновив заборону перетягування з 7 лютого 1624 р. Генерал єзуїтів знову пише 12 вересня 1629 р. до провінціяла, що митрополит Рутський скаржився на перетягання його вірних на латинський обряд. Що гірше, деякі єзуїти та латинські парохі жадали перехрещувати українців, які змінили обряд. Сам король Ягайло, мав хресне ім'я Яків, а на перехрещенні одержав ім'я Володислав.¹⁴ (Він охрестився у православній віри заки став католиком).

Польонізували наших людей також магнати. Ян Замойський, наприклад, 1580 р. заснував латинську парохію в Замості, а щоб заохотити українців вступати до неї, звільнив парохіян на 25 років від податків. Знову жінка перемиського каштеляна Катарона Ваповська перевела в 1593 р. нез'єдинених на своїх землях на латинство й заборонила хрестити дітей у східному обряді.¹⁵

До польонізації нашого народу причинилася ще й посилені кольонізація наших земель, що перейшли під владу Польщі на основі Люблинської Унії. Чорнозем, тепле підсоння, багатства в надрах

¹³ HARASIEWICZ M., *Annales Ecclesiae Ruthenae*, Lemberg 1862, ст. 365. Польська ієрархія й державні чинники заперечували перед папою за видання декрету. Натиск був дуже сильний, так що папа в липні злагіднив декрет. Усе ж таки перший декрет поклав основу під політику Апост. Столиці супроти української католицької Церкви, бо пізніші папи на той самі декрет покликувалися й його відновляли. Король широким заявив, що не може проголосити того декрету, щоб католицька релігія не потерпіла шкоди, бо по смерті дуже ревного Велямина Українська Католицька Церква не вдержиться між українцями.

¹⁴ MACHA J., *Ecclesiastical Unification*, Romae 1974, ст. 166.

¹⁵ MACHA J., *o.c.*, a.b., ст. 173.

землі, — все те притягало поляків на Україну. Тому й вельможі й шляхта, а навіть міщани, змагали до заключення Унії Польщі з Литвою, щоб якнайскоріше багатитися на наших землях. Спершу на наші землі по 1569 р. їхали польські вельможі та шляхта, бо король і воєводи щедро наділяли їх новими землями. За ними в Україну йшли: малоземна шляхта, міщани, ремісники, а навіть селяни. Колонізація України була така нагальна, що землі центральної Польщі просто пустіли зі шкодою для самої Польщі.¹⁶ Зате українські землі покрилися густою сіткою нових міст і сіл. Колонізацію пропаговано словом і друком. Наприклад, Петро Ірабовські в популярній брошурі навчав як посилити колонізацію на Україні, щоб польська шляхта мала більші прибутки.¹⁷ Головно три магнатські роди — Конєцпольські, Вишневецькі та Потоцькі колонізували українські та білоруські землі. Накладали на українців високі податки від новонароджених дітей та звінчаних молодих. Податки віддавали в аренду жидам, які мали ключі від церков. Коли священник хотів охрестити дитину, або звінчати молодих, мусів зложити данину, тоді жид давав йому ключ від церкви. То було й причиною ненависти до жидів, люди нарікали: «Віддали нас в неволю проклятому жидів насінню».¹⁸

Колонізація привела до поважних змін на українських землях. Перше вельможі мали до 20% орної землі, а в тридцятих роках XVII ст. 70-80% усіх українських земель.¹⁹ Вельможі зайняли на власність більшість міст і сіл, а середня шляхта мала по 2-3 села. У XVI ст., головню по 1569 р., польська шляхта насилу зайняла та привласнила собі приватні маєтки, а селян поневолила в панщину, позбавляючи їх всяких прав, що було ясною кривдою. Панщина була жорстока, бо селяни були зневолені до праці для пана, який мав право життя й смерті супроти панщизняного селянина. Коли ж настали національні та релігійні переслідування, тоді селяни зачали втікати до організованих свобод або до козаків.²⁰ Були й заворушення селян, як і

¹⁶ JABŁONOWSKI A., *Pisma*, T.I, Warszawa 1910, 1; *Там само*, T.II, Warszawa 1919, ст. 79. Початок колонізації наших земель завів у половині XV ст. король Казимир Вел. (1310-1370), продовжувала Ядвига († 1399) й Ягайло († 1434) та Володислав Варненчик († 1444), що забирав маєтки нашої шляхти, якщо хтось не мав відповідних грамот. А не можна було українцям боронитися, бо в судах і по всіх урядах була воже наставлена до українців польська шляхта.

¹⁷ DZIEJE POLSKI, pod. red. J. Topolskiego, Warszawa 1975, ст. 273.

¹⁸ GRAETZ H., *Historja Żydów*, Warszawa 1929, ст. 53-54.

¹⁹ SERCZYK W., *Historia Ukrainy*, Warszawa 1979, ст. 89.

²⁰ WILDER J.A., *Okiem cudzoziemca*, Warszawa 1959, ст. 84.

міщан, бо по містах не допускали українців до міських самоуправ. У Львові нашим міщанам не вільно було мати домів у центрі міста. Українець не міг бути старшим цеху, не міг присягати в суді. Нашим священикам не вільно було нести Найсв. Дарів зі світлом до хворого, ані провадити похорон через місто. Через те все міщани, а ще більше селяни, були вороже наставлені до польської шляхти, як і до шляхетської держави. Так дійшло до повстання гетьмана Богдана Хмельницького.²¹

На щастя, як і досі, вищість нашої культури асимілювала росіян, турків, татарів, так і під час колонізації сталося з поляками уже в другому поколінні. Тим легше розпливалися й затримували свою віру та народність ті поляки, що не мали своїх церков і шкіл. Мало колонізаторів верталось на свою батьківщину, а польські історики назвали ту колонізацію великою невдачею польського народу.

Крім тяжких політичних і суспільних відносин українське громадянство гнобили: брак освіти, занепад релігійного життя й обниження моральності. І добре сталося, що в тому часі, коли наш нарід залишився без вельмож і шляхти, зачало організуватися міщанство, середня верства нашого народу. Міщанство усвідомило собі, що головною причиною занепаду в нас є брак освіти, тому й зачало організувати церковні брацтва, які знову засновували школи, друкарні, бібліотеки. І так згодом міщанство, реалізуючи свої культурно-освітні завдання, стало провідною силою для українського народу. Вкоротці наші землі покрилися сіткою брацтв, які стали просвітителями суспільства та захистом проти польонізації й латинізації народу.²²

Завдяки діяльності братств уже в першій половині XVII ст. серед міщан Львова, Києва, Камінця Подільського й інших міст

²¹ Студинський К., *Пересторога – руський пам'ятник початку XVII в.*, Львів 1895, ст. 5-7. Tomkiewicz Wł., *Ukraina między Wschodem i Zachodem*, w «Sprawy Narodowościowe», XII (1938), ст. 1-2; 13-14.

²² Ісаєвич Я.Д., *Братства та їх роль в розвитку української культури XVI-XVIII ст.*, Київ 1966, ст. 127 і слід. Брацтва на Україні були з давніх часів, брали участь в церковних богослуженнях, уряджували пири на потреби церкви, опікувалися вбогими, хворими, закладали школи, друкарні. Брацтва взяли до релігійного та культурного оновлення від самих себе, а опісля до піднесення нашого суспільства. Коли прийшов занепад Церкви та релігійного життя, братства стали контролювати не тільки життя своїх членів, але й усіх парохіян, а навіть духовенства, а коли в 1589 р. патріярх Єремія II (1572-1595) potwierдив права ставропії для братств і братства стали вилучені спід влади місцевих єпископів і підчинені патріярхові, це довело до бунту українських єпископів і з'єдинення з Римом.

сильно зростала народна та релігійна свідомість. З часом братства поширилися й на села, де через освіту довершувалося відродження. Крім того церковні брацтва через свою діяльність охоронили нарід.

Польща за Зигмунта III (1587-1632) стала азилем усіх сект, тому й реформація скоро тут загніздилася. Реформацію піддержувала польська шляхта, щоб звільнитися від фондів на костьоли, а збагатитися церковними маєтками, бо, коли парохія переходила на протестантизм, шляхтич відбирав костюл з маєтком.²³ Однак протестантський рух не знайшов серед українського громадянства багатьох прихильників, як це було серед поляків, або навіть серед білорусинів, хоча нез'єдинені часто шукали у протестантів помічі проти латинників, як і проти з'єдинених. Нез'єдинені за намовою князя Константина Острозького († 1608) мали намір заключити з протестантами тривалий союз, але вкінці рішили, що тільки за згодою й участю царгородського патріярха та при збереженні всіх своїх догм можуть нез'єдинені з протестантами заключити таке порозуміння. Створено тільки конфедерацію проти католиків.²⁴

Церковні братства не тільки охоронили наш народ і Церкву перед згубними впливами реформації, але також причинилися до піднесення Церкви з занепаду й оживлення релігійного життя на українських землях. Положення Української Церкви в тому часі було дуже сумне, бо минулі століття залишили різні впливи на її живому тілі. Митрополити й духовні, прислані з Візантії, зацепили нашій Церкві її залежність від світської влади, наїзди монголів і татар принесли матеріальне й духовне зубожіння, знову ж польське понижування нашої Церкви та підпільна робота сектантства довели її до жалісного упадку, який потряс її основами. Справді в XVI ст. ціла Європа переживала моральну кризу та занепад релігійного життя, однак для інших народів це не мало так великого значення, як для нас, бо наша Церква й релігія, які оживляли та розвивали наше суспільство й культурне життя, були самотнім забором народу проти всіх ворогів. На жаль, наша Церква, яка за князів мала їхню опіку й поміч, коли знайшлася під чужим пануванням, не вміла знайти оперття в зорганізованій помічі своїх вірних.²⁵

²³ Грушевський М., *Культурно-національний рух на Україні і XVI-XVII віці*, Київ-Львів 1912, ст. 46 і слід. М. Грушевський, *З історії релігійної думки на Україні*, Львів 1925, ст. 50-52.

²⁴ Там само, ст. 55-60.

²⁵ Грушевський М., *Культурно-національний рух*, ст. 25, 37. Нагаєвський І., *Історія Римських Вселенських Архієреїв*, т. II, ст. 275.

Вірні української нез'єдиненої Церкви не почували себе на силі дати охорону своїй Церкві. По Люблинській Унії та прилученні решти наших земель до Польщі, настали відносини гноблення для нез'єдинених, їхньої віри й обряду. Українець мусів всюди боронитися, бо всі мали його за «схизматика», а його народність, мову й культуру за ніщо. Сама приналежність до грецької віри обмежувала його особисті й громадянські права.²⁶

Найбільше однак потерпіла Українська Церква через «право номінації». На основі того права король сам після своєї волі наставляв нових митрополитів, єпископів й архимандритів не дозволяючи, щоб були вони вибрані на синоді. Король номінував на вищі церковні становища негідних духовних, а часто й світських осіб, не дивлячися на добро Церкви чи вірних. Бувало, що король наділював «церковним хлібом» (становищем) за державні заслуги, або і за гроші. На священників висвячував єпископ кандидатів, представлених патроном або парохією. За свячення кандидат платив назначену таксу, парох платив єпископові податок; коли не заплатив податку, єпископ замикав церкву в парохії. Нез'єдинене духовенство вело таке згіршаюче життя, що чесний юнак не відважувався на свячення. Святилися неуки, яким залежало на поживі та грошах. Не диво, що були священники, яких частіше можна було застати в корчмі як у церкві.²⁷

Настав також занепад чернечого життя по монастирях. Настоятелями настановлялося кривих, або хто більше заплатив. Монахи жили в монастирі, в якому хотіли, часто волочилися по чужих монастирях. Занепад монашества погано відбився на стані нез'єдиненої Церкви, бо на всі важніші церковні становища були назначувані саме ченці, як люди більш образовані та духово вироблені. А ось,

²⁶ Там само, ст. 273 і слід. Нез'єдинені не могли належати до цеху, бо члени цеху брали участь у його богослужіннях і церемоніях. Нез'єдинені не могли бути урядовцями магістрату, чи інших установ, бо й вони брали участь у релігійних церемоніях, що було заборонене нез'єдиненим. Не могли вони також вести судових справ, бо не вільно їм було складати католицької присяги. Пор. Грушевський М., *Культурно-національний рух...*, ст. 20. Лужницький Г., *Українська Церква між Сходом і Заходом*, Філядельфія 1954, ст. 160-167.

²⁷ Накинені королем єпископи не мали значення в очах вірних, були пастирями тільки по імені й по одежі. У дійсності були це справжні світські пани... Жили й поводитися вони як пани, турбувались тільки про власні маєтки й інтереси..., старались набувати нові монастирі, переходили з одної катедри на другу, багатшу та готові були торгувати всім, навіть вірою. МАКАРИЙ МИТР., *Історія...*, т. IX, ст. 479. Лужницький Ф., *Українська Церква...*, ст. 226-228.

що писали львівські братчики в 1592 р. до царгородського патріарха: «Знає твоя святість, що в нас так звані святителі в дійсності властиво сквернителі, що обіцяли бути монахами, а живуть собі без перешкоди з жінками; деякі святительствують, будучи многобрачними, а інші наплотили дітей з блудницями. Коли такі святителі, то такі ж будуть і священники. Коли митрополит наповідав їх явно перед усіма на соборі й радив, щоб такі священники перестали священствувати, священники відповіли: «Нехай перше святителі залишать своє святительство й послухаються закону, тоді і ми їх послухаємо».²⁸

Проти тих зловживань в Українській Церкві митрополит Йосиф Солтан скликав у 1509 р. у Вільні обласний синод. Синод осудив обсаджування єпископських престолів, як й інших церковних становищ королем, князями і патронами, та загострив церковну дисципліну; на жаль не можна було тим надужиттям зарадити, коли в тих зловживаннях перед вела сама державна влада.²⁹

Небувалий занепад у нашій Церкві, в чернечому та загальному в християнському житті народу осмілив наших сусідів до критики, а навіть до переслідувань наших предків. Поляки по різних урядах наші церкви називали «синагогами», а не храмами, священників звали зневажливо «попами».³⁰ На переслідування Української Церкви обурювалася шляхта в письмі до митрополита Онисифора Дівочки в 1583 р.: «Від час пастирського урядування Вашої Милости наша Церква зазнала багато лиха. Проти Церкви вживано насильства, вірним відмовлюванню Святих Дарів, церкви замикалося, забороняли дзвонити й деколи навіть трапилося, що священників просто від вівтарів відводили до в'язниць. Вірним заборонили входити до Божого храму, їх звідси виганяли... Рубають хрести та на жадання жидів здійсмають дзвони, а Ваша Милість своїм листом ще помагає жидам проти Церкви. Та що гірше, Ваша Милість назначає самовладно... Наслідком того сидять на глум святій вірі недостойні єпископи на єпископських престолах».³¹

Коли ми так побіжно пізнали жалюгідний стан Української

²⁸ Грушевський М., *Культурно-національний рух...*, ст. 130. Архієп. Лев Кревза написав: «Чернече життя перемінлося у більшій часті в таку погань, що крім чернечого одіння та зверхньої постави не було нічого чернечого. *Русская истор. биб.*, т. IV, ст. 155 і слід.

²⁹ Власовський І., *Нарис Історії*, т. I, ст. 194-199. Лотоцький О., *Українські джерела*, ст. 112-114.

³⁰ Пор. *ЗНТШ*, т. 79, ст. 8-11.

³¹ AMMAN A., *Abriss der ostslawischen Kirchengeschichte*, Wien 1950, ст. 199-200.

Церкви, упадок її ієрархії, духовенства, а навіть монашества, тоді хіба кожний з нас за велику заслугу для Церкви візьме заходи над оздоровленням і відновою Церкви й її служителів через Берестейське З'єдинення. Даремне осуджувати Апостольську Столицю, короля, єзуїтів, що З'єдинення, то їх зрадлива робота, інтрига та підступ, бо З'єдинення — це благородне діло єпископів, найкращих синів України, щоб рятувати Церкву і Народ. Тепер пригляньмося ближче, як дійшло до церковного З'єдинення, й яке його значення.

До церковного З'єдинення Української Церкви з Католицькою дійшло не з причин зовнішніх умов, не з натиску державної влади, ані не з інтригантських старань єзуїтів, як це тенденційно подають ще сьогодні деякі історики, але сталось це як вислід її внутрішнього розкладу, крайньої деморалізації ієрархії й церковної анархії. Безпідставну тезу згаданих істориків уже під кінець минулого століття відкинув наш історик Орест Левицький, професор київського університету, пишучи: «Приписувати інтригам і підступам єзуїтів довершення такого великого перевороту церковного, яким була насправді унія, було б це дуже поверховне... Корінних причин цього сумного явища треба шукати не в зовнішніх обставинах тодішнього положення західно-руської держави, не в інтригах єзуїтів, не в планах польського уряду, але в нутрі неї самої та в зіпсутті головних підстав її організму...».³²

Українська Церква, опинившись в тяжкому положенні, не мала великого вибору, де шукати помочі. Не могла шукати помочі в короля, бо він був іншої народности, іншого віроісповідання, а його влада обмежена шляхтою. Не могла шукати помочі в московського патріярха, бо українській народ був уже свідомий національної окремішности, зрештою, Польща не погодилася б на віддання своїх громадян під опіку Москви. Не могла надіятися на поміч від царгородського патріярха, бо був він під владою султана, але патріярх і не вмів допомогти, бо, коли в 1580 р. відвідав Україну, то своїми непередуманими зарядженнями спричинив замішання та занархізував Українську Церкву. Однак патріярх Єремія II (1572-1595) під осінь 1589 р., видаючи різні зарядження, порадив українським єпископам дійти до згоди з Римською Церквою, бо греки під турками не можуть того вчинити.³³

³² АЮЗР, т. VI, ч. I, ст. 8-16.

³³ НАГАЄВСКИЙ І., *Історія Римських...*, Част. II, ст. 279.

Отже, не було кому оздоровити Української Церкви, а була вона переповнена *«лиховірством та лиходійством»* і люди тривожилися непевністю: чи не настав час погибелі.³⁴ Далі, на думку професора О. Левицького, багато вірних Української Церкви радо бажало б бути під опікою папи та без перешкод *«відправляючи в Церкві без перепони все своє по закону грецької віри. Народ міркує, що віри Христової можна правовірно держатися й під римською владою, як це було споконвіку; бо в многовладстві нашім є безвладство, батьківські права подоптані та брехня ніби православних учителів-лицемірів покрила Церкву. Усі люди в один голос кажуть: коли не поправиться в Церкві беззаконство, то до решти розійдемося, приступимо під римський послух і житимемо в святім супокою»*.³⁵

Єпископи жалувалися, що їх вірні відходять від них до інших віроісповідань і то цілими громадами: *«Бог то знає з ким лишимось»*. Більше ревні в своїй Церкві робили, що могли, щоб оздоровити її, але коли бачили байдужність здеморалізованої ієрархії, тратили надію та мимохідь думали про З'єдинення з Католицькою Церквою, в якій по Тридентському Соборі (1545-1563) релігійне життя процвітало.³⁶ Так думка про З'єдинення з Католицькою Церквою мало-помалу захоплювала що раз ширші круги, а посилив їх сам патріярх Царгороду Єремія II під час відвідин українських земель в 1588-1589 рр.

Московські князі від половини XV ст. не дозволяли своїй Церкві удержувати зв'язків з царгородським патріярхом і почали творити теорію про Москву як *«третій Рим»*, бажаючи перемінити своє князівство на московське царство. Коли в 1588 р. царгородський патріярх Єремія II приїхав на Україну візитувати Церкву, а головню зібрати гроші на гарач для турецького султана, тоді Борис Годунов (1551-1605) запросив патріярха до Москви. Годунов чув про старання української ієрархії та деяких князів, щоб патріярх переніс свою столицю до Києва, бо в Царгороді для нього небезпечно, тому рішив використати відвідини патріярха для піднесення престижу московського князівства та Церкви. Спершу Годунов намовляв патріярха до перенесення своєї столиці до Москви, а коли патріярх не погодився на те, тоді Годунов моральним і фізичним натиском, по-

³⁴ Левицький О., *Внутрішній стан західно-руської Церкви в Польсько-Литовській державі в кінці XVI ст. Унія. В «Розвідки про церковні відносини на Україні-Руси XVI-XVIII вв.»*, Львів 1900, ст. 6-7.

³⁵ ДЗР, т. IV, ст. 33.

³⁶ Там само, т. IV, ст. 63.

грозами та грішми примусив патріярха до того, що той 26 січня 1589 р. дав згоду на заснування патріярхату в Москві.³⁷

Патріярх Єремія II повернувся з Москви на Україну й тут ані з канцлером Замоїським, ані з єпископами не хотів вести дискусії про перенесення своєї столиці на Україну. Патріярх був виразно роздразнений чи вимушеною згодою на створення московського патріярхату, чи відомостями про поєднання Церкви Молдавії з Римом, чи врешті тим, що польські єпископи 2 жовтня 1589 р. на синоді в Піотркові зажадали від короля, щоби цей обмежив юрисдикцію патріярха в Польщі та наказав нез'єдиненим прийняти новий, григоріанський календар.³⁸ Патріярх серед таких обставин зачав видавати суворі зарядження. Усунув митрополита Онисифора Дівочку, як двоєженця, а на його місце поставив архимандрита Михаїла Рагозу (1589-1599), а щоб контролювати цілу митрополію, назначив луцького єпископа Кирила Терлецького своїм екзархом (намісником), затвердив права ставропігії для львівського братства, через що виняв братство з-під юрисдикції місцевого єпископа Гедеола Балабана. Патріярх перевів ще деякі суди, видав деякі зарядження й в листопаді 1589 р. виїхав з України.³⁹

Заснування московського патріярхату й суворі зарядження патріярха завогнали відносини в Українській Церкві. До розчарування причинилося й те, що патріярх зажадав від митрополита за свячення 10 000 аспрів, а по від'їзді патріярха приїхав архієпископ Діонісій з підробленим письмом і жадав ще 15 000 аспрів.⁴⁰ Крім розчарування з візитації патріярха, ще й опанував сумнів українську ієрархію, чи царгородські патріярхи є спроможні піднести Українську Церкву з упадку та відродити її. Каштелян і сенатор Адам Потій, обсервуючи непередумані зарядження патріярха Єремії II, написав до латинського єпископа Мацейовського в Луцьку, що по візитації патріярха Єремії II, Українська Церква є змушена до поєднання з

³⁷ МАКАРИЙ МИТР., *История Русской Церкви*, т. IX, ст. 579-683. Москва в 1591 р. вислала до Зигмунта III посла, який вияснив постання московського патріярхату: Римська Церква відпала від правдивої Христової віри, впало також правовірне царгородське цісарство, тоді патріярший собор рішив, щоб царгородський патріярх заняв становище папи, а місто царгородського патріярхату встановити патріярхат у Москві. Пор. Соловєв С., *История России*, т. VII, ст. 429.

³⁸ THEINER A., *Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaniae*, Romae 1860, T. III, ст. 118, Nr. 91.

³⁹ НАГАЄВСЬКИЙ І., *Історія Римських Вселенських Архисреїв*, т. II, ст. 281-283.

⁴⁰ ДЗР, т. IV, ст. 208, ч. 149.

Католицькою Церквою.⁴¹ Перший з єпископів, що почав поважно думати про поєднання з Римом, був львівський єпископ Гедеон Балабан, на якому тяжіла опіка, а радше небажана контроля, львівського братства. До єпископа Балабана долучився патріарший екзарх єпископ Кирило Терлецький, порізнений з митрополитом Рагозою.

І минуло ледве пару місяців від виїзду патріарха Єремії II з України, як у першій половині 1590 р. єпископ Луцька – Кирило Терлецький, Львова – Гедеон Балабан, Пинська – Леонтій Пельчинський і Холма – Діонісій Збируйський, на з'їзді в Белзі рішили нав'язати лучність з Апостольською Столицею. Того самого року відбувся синод у Бересті, на якому, в червні, митрополит, під загрозою екскомуніки, змусив єпископа Балабана визнати права ставропігії львівського братства й це було причиною, що згадані повище чотири єпископи 24 червня 1590 р. написали до короля заяву, що вони рішені підчинитися юрисдикції папи, якщо він загарантує їм ненарушимий східний обряд, а король загарантує їх права й привілеї. Король з вдячністю прийняв постанову поєднання з Римом, обіцяв єпископам свою опіку й охорону, запевнив їм ненарушимість обряду та рівні права й привілеї з латинським духовенством.⁴²

Через наступні два роки під проводом синодів, які мали впорядкувати внутрішні справи Української Церкви, головно скріпити владу єпископів через обмеження впливу братств і мирян, були ведені таємні переговори з метою здобути всіх єпископів для поєднання з Римом як й усталення умов, на основі яких мало б дійти до з'єднання. На синоді в Бересті 1591 р. брав участь Константин Острозький і дуже заінтересувався справою об'єднання Церков, що викликало загальну радість, бо князя вважали всі за некоронованого володаря України й він міг своїм впливом прискіпити з'єднання. Князь Острозький в листі до папи, в якому просив прислати до його школи грецьких професорів, згадав, що справа з'єднання Церков є для нього чимось найважливішим, за що готов своє життя пожертвувати.⁴³ Він, опікун й оборонець «благочестія», по згаданому синоді в Бересті, написав до єпископа Потія, щоб на найближчому синоді «з митрополитом і рештою єпископами продумали

⁴¹ НАГАСВСЬКИЙ І., *Історія Римських Вселенських Архиєрєїв*, ст. 283.

⁴² Пор. *Русская Историческая Библиотека*, т. IXI, ст. 55-57. HARASIEWICZ M., *Annales Ecclesiae...*, ст. 163-165.

⁴³ THEINER A., *Annales Ecclesiastici*, T. III, ст. 431.

способи та середники, через які можна би зліквідувати поділ з Західною Церквою». Радив у переговорах з Римом домагатися: гарантування збереження східного обряду; видання гострої заборони перетягування на латинський обряд, навіть у мішаних подружжях; зрівняння українських єпископів і священників в правах з латинськими. Радив також Українську Церкву зреформувати, наприклад св. Тайни й інші «людські видумки», засновувати школи для священників, проповідників, тощо.⁴⁴

Єпископ Потій не доцінив рад князя Острозького й не подав їх до відома іншим єпископам; був обурений тим, що князь св. Тайни назвав «людськими видумками». А то було великою образою для князя й заважило на цілій справі з'єдинення. Другою образою для князя було це, що, коли митрополит Рагоза в червні 1594 р. екскомунікував єпископа Балабана, то екзарх Терлецький поїхав у тій справі до канцлера Замойського, а поминув князя Острозького — опікуна й оборонця Української Церкви. І то було другою великою помилкою, яка зашкодила справі з'єдинення.⁴⁵

Справа остаточного закінчення з'єдинення протягалася й була радше затаювана. Принаглив її єпископ Гедеон Балабан. Скликав він на 28 січня 1595 р. до Львова єпархіальний синод і на ньому виявив план єпископату закінчення з'єдинення з Римом. Подав причини закінчення з'єдинення та разом зі 40 архимандритами, ігуменами й деякими мирянами зобов'язався зірвати з царгородським патріархом, а признати папу найвищим зверхником Української Церкви. У такому випадку митрополит Рагоза був змушений реалізувати плян з'єдинення, хоча бажав краще приготувати українське громадянство до такого важного акту. Тому скликав на 11 червня 1595 р. обласний синод до Берестя, на якому єпископи зредагували два письма: одне до папи Климента VIII, друге до короля Зигмунта III. Письма подавали 33 подібні умови з'єдинення з Римом, п.з.: «Артикули до об'єднання з Римською Церквою». У серпні 1595 р. нунцій Маляспіна (1592-1598) повідомив єпископів, що папа приймає всі артикули без застережень. Король погодився, що митрополит й єпископи будуть вибрані, а щодо місць у сенаті, то буде старатися, щоб члени сенату дали згоду на це. Король обіцяв дати охоро-

⁴⁴ HARASIEWICZ M., *Annales Ecclesiae...*, ст. 166-170. У князя Острозького зустрічаємо часто суперечності, все шукав між Царгородом, Римом і протестантами. Князь захоплювався організацією й дисципліною протестантів.

⁴⁵ Там само, ст. 286.

ну єпископам перед напастями, запевнив привілеї духовенству, охорону церковним маєткам, братства будуть підлягати єпископам, дозволив на заснування шкіл, семінарій і друкарень.⁴⁶

При кінці вересня 1595 р. виїхали до Риму єпископи Потій і Терлецький, щоб довершити з'єдинення Української Церкви з Католицькою Церквою. До Риму приїхали 25 листопада 1595 р. і вкоротці комісія з п'яти кардиналів почала розглядати артикули, зредаговані на синоді в Бересті. Дня 23 грудня 1595 р. у Ватикані в прив'язі кардиналів і дипломатичного корпусу відбувся торжественний акт з'єдинення. Між іншими єпископ Іпатій Потій відчитав по-латині Ісповідання Віри та склав присягу вірності на Євангеліє, а єпископ Кирило Терлецький доповнив те саме по-українськи. Згодом папа Климент VIII зі сльозами в очах виявив велику радість з приводу повороту Української Церкви до Апостольської Столиці та переслав апостольське благословення для цілого українського народу.

Крім того папа на пам'ятку з'єдинення проголосив буллу *Magnus Dominus et laudabilis nimis* та казав вибити золоті й срібні медалі з латинським написом: *Ruthenis receptis*. Два місяці опісля, 23 лютого 1596 р., папа Климент VIII видав другий декрет *Decet Romanum Pontificem*, яким признавав широку самоуправу Київської Церкви і визначив рівнопатріярші права Київських Митрополитів.⁴⁷ На кінець папа поручив митрополитові скликати в себе синод і урочисто проголосити з'єдинення Української Церкви з Вселенською Католицькою Церквою. Митрополит Рагоза по поверненні з Риму скликав обласний синод до Берестя Литовського на жовтень 1596 р. Синодальні наради під проводом митрополита відбувалися в церкві св. Миколая.⁴⁸ Коли митрополит Рагоза скликав синод, щоб проголосити з'єдинення, до Брестя на час тривання синоду приїхав князь Острозький з 200 озброєними в гармати вояками, з 23 послами, з представниками 14 братств, кількома архимандритами та багатьма священниками й без дозволу короля відбув проти-синод. Опозиційна акція князя спричинила відступство від з'єдинення з Римом львівського єпископа Балабана та перемиського єпископа Копистенського. З Царгороду приїхав на проти-

⁴⁶ НАГАЄВСЬКИЙ І., *Історія Римських Вселенських Архієреїв*, ст. 287-298. НОРМАНН G., *Wiedervereinigung der Ruthenen*, в «*Orientalia Christiana*», 12 (1925), ст. 139-145.

⁴⁷ *Monumenta Ucrainae Historica*, vol. IX-X, nr. 145, pp. 218-219.

⁴⁸ *Русская Историческая Библиотека*, т. XIX, ст. 183 і слід. ГРУШЕВСЬКИЙ М., *Історія Руси України*, т. V, ст. 606-615.

синод протосинкел Никифор, якого опісля ув'язнено як турецького шпигуна.⁴⁹

Третього дня синоду, 8 жовтня, митрополит з єпископами в церкві св. Миколая списали акт з'єдинення за постановами Флорентійського Собору з 1439 р., яким визнавали над собою владу папи та приступили до спільноти з Католицькою Церквою. Наступного дня по безуспішних пробах поєднання обох синодів наступило урочисте проголошення З'єдинення.⁵⁰

На закінчення проти-синоду прихильники князя Острозького зредагували універсал і внесли його до Литовського Трибунального Суду. У тому універсалі з 9 жовтня 1596 р. засуджено з'єдинення та з'єдинених, зложено приречення не визнавати З'єдинення, але всіма силами та засобами поборювати його. І зачалася затяжна боротьба проти З'єдинення на сеймиках, де редаговано інструкції для послів і на сеймах, де нез'єдинені жадали скасування Української Католицької Церкви та заміни митрополита й єпископів іншими єпископами.⁵¹

Як уже згадано, князь Острозький лявірував між Царгородом, Римом і протестантами. Князь вів дискусії про з'єдинення з Римом з апостольським послом Антонієм Поссевіном (1533-1611) і апостольським нунцієм Альбертом Больонетті (1581-1584), листувався з папою Григорієм XIII, засвідчаючи, що готов життя пожертвувати за з'єдинення християн, а водночас організував з'їзди з протестантами та казав, що не бажає нічого більше як «гармонії» руської Церкви з протестантською: «І щоб Господь Бог дав того дочекати, нехай то заіснує, а другого дня бажав бим з тією потіхою вмерти».⁵² Щоб загамувати приготування з'єдинення Української Церкви з Римом, князь вислав посла з інструкцією на протестантський синод у Торуні 1595 р., пропонуючи заключити з нез'єдиненими союз, бо тоді могли б разом зорганізувати до 20 000 війська, щоб протиставитися королеві.⁵³ Тому-то Острозький через Льва Сапегу (1557-1633), канцлера й гетьмана литовського, старався про дозвіл скликати спільний синод з протестантами, однак король відмовив, бо князь еднається з про-

⁴⁹ Лужницький Г., *Українська Церква між Сходом і Заходом*, Філадельфія 1954, ст. 282.

⁵⁰ *Русская Историческая Библиотека*, т. XIX, ст. 183 і слід.

⁵¹ Власовський І., *Нарис Історії*, т. II, ст. 7-8.

⁵² LUKASIEWICZ J., *Dzieje Kościoła wyznania helweckiego w Litwie*, Poznań 1843, Т. I, ст. 177-178.

⁵³ CHODYNICKI K., *Kościół prawosławny*, ст. 305-306.

тестантами проти католиків, папу називає антихристом, а королеві грозить кільканадцятисячною армією.⁵⁴

Вже перед синодом в Бересті, 15 серпня 1596 р. просив Христофора Радивиля (1549-1616), провідника литовських кальвіністів, про поміч, щоб не допустити до заключення з'єдинення Української Церкви з Апостольською Столицею.⁵⁵ По заключенні з'єдинення князь Острозький повів пропаганду заснування якнайбільшого числа церковних братств для оборони «благочестя»; кандидати в члени складали протестацію проти З'єдиненої Церкви.⁵⁶ Крім того князь Острозький на сеймі 1597 р. у гострих словах оскаржив короля за те, що порушив стародавні права нез'єдиненої Церкви, щоб через єпископів-зрадників завести З'єдинення. Від того часу вже на кожному сеймі нез'єдинені складали протестації проти З'єдинення, але сейм відкладав їх, як маловажні справи на догідніший час. Сам Острозький був так нагальний, що коли заколотники Миколи Жебжидовського (1553-1620) послабили позицію короля, він хотів використати нагоду й запропонував королеві свою поміч проти заколотників, але взаміну зажадав скасування З'єдинення.⁵⁷

Опозиція проти З'єдинення під проводом князя Острозького, піддержувана східними патріярхами, повела ще сильну агітацію, що єпископи, які заключили З'єдинення, дали себе обдурити латинникам, бо З'єдинення з Католицькою Церквою є лише тимчасовим помостом до повної латинізації Української Церкви. Однак З'єдинена Церква всюди мала успіхи, навіть на Волині, де агітація Острозького була дуже посилена. Оце під кінець 1598 р. 33 знамениті роди попросили прийняти їх до Української Католицької Церкви. І згодом стало знані роди покидали Нез'єдинену Церкву, бо були обурені союзом нез'єдинених з протестантами.⁵⁸ Варто відзначити, що Берестейське З'єдинення здержало латинізацію шляхти, а навіть були випадки повороту до З'єдиненої Церкви тих, що змінили обряд. На сеймику в Луцьку, де агітував проти З'єдинення сам князь Острозький, наступило роздвоєння учасників; частина послів станула в обороні Української Католицької Церкви.⁵⁹

⁵⁴ *Archiwum domu Sapiehów*, Lwów 1892, T. I (1575-1606), ст. 113-115, Nr. 144.

⁵⁵ HALECKI O., *Jeszcze o nowych źródłach do dziejów Unii Brzeskiej*, в *Sacrum Poloniae Millennium*, Romae 1960, T. IV, ст. 133.

⁵⁶ ВЛАСОВСЬКИЙ І., *Нарис Історії*, т. II, ст. 14.

⁵⁷ НАГАЄВСЬКИЙ І., *Історія Римських Вселенських Архисреїв*, т. II, ст. 318.

⁵⁸ Пор. ДЮЗР, т. X, ст. 500, ч. 204.

⁵⁹ ВЛАСОВСЬКИЙ І., *Нарис Історії*, т. II, ст. 14-15. Навіть нез'єдинені історики

Акція опозиції довела до нападу на митрополита Рагозу, в часі його візитації в Слущку (хотіли його укаменувати!), ледве побожні люди його врятували. Латинники й нез'єдинені поборювали З'єдинену Церкву. Латинники не вважали з'єдинених за повноправних католиків, бо осталися зі своїм східним обрядом, а нез'єдинені вважали з'єдинених за зрадників «благочестя». Митрополит Рагоза, вичерпаний сталою обороною З'єдинення, судовими процесами, обороною перед клеветами, помер 15 вересня 1600 р.

Великою помилкою Апостольської Столиці було те, що не пішла за радою короля й не йменувала митрополита Рагозу патріархом. Ще 24 лютого 1596 р., коли король передбачав труднощі політичної й церковної натури: зв'язані з заключенням З'єдинення, вислав до папи письмо, в якому «домагався від папи іменувати Київського Митрополита, Михайла Рагозу, примасом-патріархом, бо це піднесе високо його престиж в очах його власної пастви та в очах опозиції, що саме тоді готовилася до завзятої боротьби».⁶⁰ Напевно власний київський патріарх об'єднав би був всіх українців з Римом, бо як виходить з дальших розділів, власне, нез'єдинені перші висунули проєкт поєднання через спільного патріарха.

По смерті митрополита Рагози папа затвердив для митрополії Іпатія Потія (1600-1613), який був найкращим полемістом серед з'єдинених. Новий митрополит, уже як володимирсько-берестейський єпископ, навернув до З'єдиненої Церкви кількох князів, багато шляхтичів і міщан, а вже як митрополит, навернув в 1603 р. 59 родів волинської шляхти.⁶¹

Папа Климент VIII у тому часі дуже пильно старався про закріплення та поширення в Україні Української Католицької Церкви. Часто листами напминав короля, щоб З'єдинена Церква була цілковито зрівняна в правах з латинською, а митрополит й єпископи допущені до сенату. Папа був свідомий, як дуже шкідливу акцію провадив князь Острозький, тому два рази, в квітні 1604 і в січні 1605 роках, листами заохочував його, щоб приєднався до З'єдиненої Церкви.⁶² На жаль, князь Острозький до смерті († 1608 р.) залишився ворогом усього, що католицьке. Ще перед своєю смертю

признають, що З'єдинення Української Церкви з Римом стримало перехід українців на латинство.

⁶⁰ КАРТАШЕВ А.В., *Очерки по истории Русской Церкви*, Париж 1959, т. I, ст. 566-567.

⁶¹ CHODYNICKI K., *Kościół prawosławny*, ст. 375.

⁶² НАГАЄВСЬКИЙ І., *Історія Римських Вселенських Архисирей*, т. II, ст. 317.

постарався про жорстокі сеймові ухвали проти з'єдинених, наприклад, що всі державні становища в Литовському Князівстві могли займати лише нез'єдинені, а пропагування церковного з'єдинення було каране сумою 10 000 золотих.⁶³

Загальне негативне відношення князя Острозького до берестейського з'єдинення пояснюємо ображеною амбіцією князя, що єпископи без нього заключили з'єдинення з Римом. А єпископи попросту не хотіли справу стисло церковну полагоджувати через світську особу, хоча могли його, як опікуна Української Церкви, інформувати про приготування З'єдинення та користатися його вказівками. З висказів князя виходить, що він інакше розумів З'єдинення з Римом. На думку князя Острозького з'єдинення мало бути відновленням давньої єдності Вселенської Христової Церкви, поділеної в XI ст. на Східну Нез'єдинену й Західну Католицьку, але в цілій справі думав спершу домовитися зі східними патріярхами, а не переводити з'єдинення сепаратно.⁶⁴ Думаємо, що відмінна теорія церковного з'єдинення, не оправдує поступування князя. Повинен був бути свідомий того, що його теорія була нереальна. А коли вже єпископи заключили Берестейське З'єдинення для відродження Української Церкви, як патріот, повинен був позитивно віднестися до З'єдинення, а не вводити анархію зо шкодою для поневоленої батьківщини. А що теорія князя була нереальна й наспів час поєднання Української Церкви з Римом, чітко виникає з того, що сам царгородський патріярх Єремія II, візитуючи в 1589 р. Українську Церкву, радив: «Дійти до згоди з Римською Церквою, бо греки під турками не можуть нічого вчинити».⁶⁵ Отже, хіба такі амбіції казала йому єднатися з іновірцями, вживати нечесних засобів для рятування «благочестя», щоб тільки не втратити чесного становища екзарха й опікуна Церкви.

Цілево ми посвятили більше місця князеві Острозькому, бо це контроверсійна постать в нашій історії. З поданих фактів виразно виходить, що головню князь Острозький причинився до того, що Берестейське З'єдинення не мало повного успіху й наш народ до сьогодні поділений і розсварений.

На закінчення того вступного розділу застановімся чим було Берестейське З'єдинення з 1595/6 р., й які були перешкоди, крім опо-

⁶³ Там само, ст. 318.

⁶⁴ Власовський І., *Напис Ісидорії*, т. I, ст. 261-262.

⁶⁵ HALECKI O., *Isidore's tradition*, в *Analecta OSBM*, 1963, ст. 27.

зиції князя Острозького, що Берестейське З'єдинення не увінчалось повним успіхом.

Берестейське З'єдинення було революційним актом Української Церкви, який був конечний, щоб не втратити своєї тотожності в тяжких умовах по заснуванні московського патріархату, щоб стати повноправним членом Вселенської Католицької Церкви та користуватися скарбницею західної культури для добра не тільки Церкви, але й українського народу. Творці церковного з'єдинення в тодішньому часі були, можна сказати, радикалами та революціонерами, бо зірвали з консерватистами, прихильниками Івана Вишенського та церковними братствами, започаткували відродження релігійного й суспільного життя на західно-європейських зразках під покровом Апостольської Столиці.

Історики ставлять різні закиди щодо заведення З'єднання в Українській Церкві. Найчастіше закидують українським єпископам, що поспішно, без відповідного освідомлення та приготування суспільства про зміну віроісповідування, проголосили З'єдинення з Вселенською Католицькою Церквою. Стараймося відповісти на той закид.

Отже, причиною прискішеного проголошення церковного З'єдинення в 1596 р. було заснування московського патріархату 1589 р. і заходи патріарха про поширення своєї юрисдикції на «всі руські землі» разом з Україною, а могло до того дійти, бо монашество та братства часто просили царя й патріарха, щоб вони взяли їх в свою опіку.⁶⁶ Українська Церква через заключення церковного З'єдинення з Римом забезпечилася перед втручанням московського патріарха в її внутрішні справи. По-друге – наші єпископи, здається, не взяли до уваги соборного устрою Нез'єдиненої Церкви, в якій важну роль відігравали миряни, тому й не приготували суспільства на віднову єдності з Римом. По-третє – український єпископат не мав часу приготувати вірних до З'єдинення, бо львівський єпископ Балабан був так захоплений приготуванням З'єдинення й можливістю підчинення йому львівського братства, що вже 20 січня 1595 р. скликав єпархіальний синод і виявив приготування до заключення З'єдинення з Римом. Тоді митрополит був змушений потвердити приготування З'єдинення та прискішити його заключення.⁶⁷

⁶⁶ Грушевський М., *Історія України Руси*, т. VII, ст. 520-525. Куліш П., *Історія возсоединенія*, т. III, ст. 206-207.

⁶⁷ ДЗР, т. IV, ст. 84, № 58. Однак пізніше єпископ Балабан під впливом князя

Єпископи сподівалися, що народ без більших труднощів прийме З'єдинення, бо по Люблинській Унії від 1569 р. тривало співжиття нез'єдинених з католиками, а через реформацію поширилася в народі європеїзація, врешті релігійна полеміка дала змогу нез'єдиненим краще пізнати католицьку віру та свої недостачі. Однак, здається, що й довше приготування не дало б бажаних успіхів, бо навіть тяжко висловити, як український народ, може через накинену нелюдську панщину, ненавидів латинників. Та ненависть доводила до того, що наші люди, коли побачили польського священника, плювали з жаху й огиди.⁶⁸ Взагалі українці в тому часі були виховані в душі неприхильності до католицької віри, що нема спасення для живучих у католицькій вірі, що латинники з усіх людей найгірші.⁶⁹

Далі історики закидують королеві й латинській ієрархії, що не постаралися про допущення з'єдинених митрополита й єпископів до сенату, щоб піднести престиж З'єдинення. Тому папа Климент VIII принаглював короля, як і латинську ієрархію, щоб якнайскоріше зрівняти в правах з'єдинене духовенство з латинським і постаратися про допущення з'єдиненого єпископату до сенату. Король без більших труднощів перевів зрівняння в правах з'єдиненого духовенства з латинським, однак щодо допущення з'єдиненого єпископату до сенату, щоб піднести його престиж і дати змогу особисто боронити Української Католицької Церкви перед нез'єдиненими, було майже неможливе, бо така ухвала мусіла перейти одностанно, інакше вистачало, щоб один нез'єдинений або протестанський шляхтич через «ліберум вето» зривав наради сейму.⁷⁰ Отже, не можна обвиняти короля або латинську ієрархію, що допущення з'єдиненого єпископату до сенату наступило щойно при кінці XVIII ст.

Але можна висунути ще один закид під адресою Апостольської Столиці. А саме, Апостольська Столиця мовчанкою поминула прохання короля Зигмунта III з 24 лютого 1595 р., щоб митрополита Рагозу, для піднесення його поваги та закріплення З'єдинення, іменувати патріархом. Проект короля був актуальний, бо молода З'єдинена Церква мусіла боронити своє існування не тільки зі

Острозького станув проти З'єдинення та майже на ціле сторіччя зупинив перехід до З'єдинення своєї Галицько-Львівської єпархії.

⁶⁸ *Relacye nuncjusów apostolskich i innych osób o Polsce od r. 1548 do r. 1690*, Zebrał Rykaczewski E., Poznań 1864, Т. II, ст. 150.

⁶⁹ НАГАЄВСЬКИЙ І., *Нарис Історії Римських Вселенських Архидієєв*, т. I, ст. 248.

⁷⁰ Пор. НАГАЄВСЬКИЙ І., *Історія Римських Вселенських Архидієєв*, т. II, ст. 317.

східними патріярхами, з нез'єдиненими, піддержуваними протестантами, але також з латинським духовенством, яке з'єдинених не вважало за справжніх католиків, бо хоча вони змінили віру, але не змінили свого обряду. Подібно і пізніше поступала Апостольська Столиця супроти Української Католицької Церкви. У 1629 р. не дозволила відбутися спільного синоду з нез'єдиненими, приготованого митрополитом Рутським з метою поєднання з нез'єдиненими через створення київського патріярхату.⁷¹ Другий раз у 1636 р. Апостольська Столиця заборонила навіть вести переговори з нез'єдиненими про поєднання та спільний синод, хоча в усіх тих випадках польські королі сильно піддержували наш єпископат у тих його починах.⁷² Можна сказати, що якісь темні сили сприяли проти заснування київського патріярхату й поєднання обох Українських Церков.

2. Дитинство, молодість і студії митрополита Йосифа Рутського

Митрополит Рутський, гербу Ваньчик, або Вуж,⁷³ народився в 1574 р.⁷⁴ у хуторі Рута, повіту Новгородського, громади Городечно на Білорусі. Предки митрополита правдоподібно походили з Московщини, де займали визначні становища й мали родові прізвище Велямин. Батько митрополита під час знущань майже божевільного царя Івана Грозного (1533-1584) попав в неласку царя й, лякаючися пімсти, втік до Польщі та замешкав на Білорусі.⁷⁵ Король Зигмунт

⁷¹ о. Хома І., *Ідея спільного синоду в 1629 р.*, в «Богословія» (1973), ст. 21-64.

⁷² Див. Розд. II, Синодальна діяльність.

⁷³ Митрополит Рутський мав герб: На червоному полі вуж у золотій короні, що держав в зубах зелене яблуко, а на шоломі мав три струсєві пера. Пор. *Rodzina-herbarz szkachty polskiej* (Opracował A. WŁODARSKI), Warszawa 1931, t. XX, ст. 327.

⁷⁴ Майже всі автори подають хибний рік народження митрополита Рутського від 1547 до 1584 р., хоча митрополит Корсак у першій біографії митрополита Рутського подав саме 1547 р. Пор. SZENDA M., *Vita Rutscii*, в *Analecta OSBM*, Romae 1963, ст. 144. Цю саму дату, обгрунтовану певними даними подано у вступі до *Lucmia* митрополита Рутського. Пор. *Epistolae Josephi Velamin Rutskyj*, Romae 1956, ст. IX.

⁷⁵ МАРІСЮК М., *Митрополит Йосиф Велямин Рутський*, Жовква 1937, ст. 10. Друга версія подає, що князь Роман Сангушко під час здобуття Улі в 1586 р. взяв у полон двох воєводів з Московщини й саме один з них мав бути батьком митрополита Рутського. Король Зигмунт Август дав вільний вибір батькові митрополита Рутського — міг вернути на Московщину, або лишитися в Польщі. Рішив зістатися в Польщі, тоді король обдарив його землею на Білорусі. Пор. KOJAŁOWICZ W.W., *Herbarz rycerstwa W.X. Litewskiego tzw. Compendium, czyli o klejnotach albo herbach*, Kraków 1897, ст. 322.

Август подарував йому хутір Рута, від якого родина Велямінів додала собі прізвище Рутські. Батьки митрополита Рутського Щасний (Фелікс) і Богумила з Корсаків там у Руті покинули православ'я й обоє стали кальвіністами, бо те віроісповідання в тому часі було дуже модне серед шляхти. До сьогодні історики спорять щодо національного походження митрополита. Одні доказують, що митрополит по батьках був українського походження, інші — російського, а ще інші білоруського, однак сам митрополит через ціле життя вважав себе за українця й насправді був українським патріотом.⁷⁶ Хоча батьки митрополита були, як згадано, кальвіністами, то однак Боже Провидіння допустило, що їх перший син був охрещений нез'єдиненим священником і одержав ім'я Іван.⁷⁷

Спершу малий Івась виховувався вдома, може мав учителя, як це було звичаєм у шляхти. Цікаве, що вже як малий хлопець на питання батька ким буде, відповідав: «Буду священником».⁷⁸ Коли Івась підріс, батьки віддали його на виховання до кальвінської школи до Вільна, де відзначався незвичайною пам'яттю, св. Євангеліє вивчав на пам'ять, був дуже пильний в науці.⁷⁹ Уже в Вільні, Івась підростаючи, почав сумніватися в правдивість кальвінської науки, а наростало в нього переконання про правдивість Католицької Церкви. Почав, отже, відвідувати католицькі храми, особливо охоче ходив на проповіді єзуїтів, що забороняли йому вчителі та виховники.⁸⁰

Був звичай, що шляхта висилала своїх синів до княжих дворів, щоб набрали вони там добрих манер. Коли Іван покінчив школи у Вільні, батьки вислали його спершу на замок княгині Заславської, а опісля князя Острозького. Там через довший час жив двірським життям, однак все відзначався так великою чистотою, що товариші уникали при ньому непристойних слів і жартів. На дворі князя Острозького найбільше притягали його релігійні дискусії, бо князь стало приймав у себе богословів різних віроісповідань. Батьки неспокійні про світогляд сина, відкликали його додому і запросили

⁷⁶ Родина Велямінів Рутських крім хутору Рута мала маєтки в губернії Ризькій і дім у Бендові, який 24 лютого 1626 р. шведський король Густав Адольф передав бургомістрові Бендова Гансові Гігінкові. Пор. *Slownik geograficzny Králestwa Polskiego*, Warszawa 1889, т. X, ст. 45. Фурикевич В., *До питання про національність Митрополита Рутського в Богословія*, Львів 1937, Нр. IV, ст. 264-276.

⁷⁷ Пор. SZENDA M., *Vita Rutscii*, ст. 144.

⁷⁸ Там само, ст. 144. Дехто подає школу в Невіжу. Пор. АС, т. IX, ст. 159.

⁷⁹ Там само, ст. 145.

⁸⁰ Там само, ст. 146-147.

кальвінського пастора, щоб уділив йому конфірмації. Син відмовився прийняти конфірмацію, хоча батько налягав. Сталося, що в пастора виникла якась перешкода й він не приїхав на умовлений день.⁸¹

По смерті батька (1590 р.) мати вислала сина на університет Карла в Празі. Там принагідно попав в товариство гуситів, однак зражений їх неморальністю, зірвав з ними, а зблизився до тамошніх єзуїтів з метою пізнати ближче Католицьку Церкву й її науку. Вже 1592 р. Іван зложив на руки ректора колегії єзуїтів о. Теофіла Христка католицьке Ісповідання віри,⁸² Іван Рутський був так захоплений католицизмом, що задумав вступити до єзуїтів, однак з приводу недуги не почувався на силах відбутися новіціят. За радою єзуїтів виїхав до Вірцбурга в Німеччині на філософічні студії. Там по трьох роках одержав абсолюторіум в 1596 р., однак не докторизувався, бажаючи зберегти рідний звичай.⁸³

Коли мати довідалася, що син став католиком, зажадала невідклично повороту сина додому, бо інакше не одержить ніякої матеріальної допомоги. Хоча Іван знайшовся в скрутному положенні, однак не вернувся додому, але за радою єзуїта о. Павла Бокси, маючи від нього вірчі листи, вибрався пішки до Риму (200 миль), щоб там відбутися богословські студії, бо по повероті додому мав намір навертати іновірців.⁸⁴ Завдяки вірчим листам Рутський одержав місце стипендіанта в Грецькій Колегії св. Атанасія в Римі.⁸⁵ Коли вже підчас студій довідався, що кожний студент Колегії має бути східного обряду, та що має зложити присягу, що витриває в ньому аж до смерті, був тому рішуче противний. Звернувся по раду до сповідника, виправдуючися, що не хоче приймати східного обряду, бо на Віленщині бачив східне духовенство в жалюгідним стані. Сповідник вислухав Рутського та сказав: «Може Господь Бог бажає, щоб ти став провідником того народу й посудиною слави його в тих сторо-

⁸¹ Пор. SZENDA M., *Vita Rutscii*, ст. 147-148. Галушинський Т., *Митрополит Йосиф Велямин Рутський*, Станиславів 1937, ст. 10.

⁸² Пор. SZENDA M., *Vita Rutscii*, ст. 148-149. LIKOWSKI E., *Unia Brzeska (R. 1596)*, Warszawa 1907, ст. 245.

⁸³ SZENDA M., *Vita Rutscii*, ст. 150. Більшість авторів пише помилково, що Рутський у Вірцбургу докторизувався, коли авторитетна біографія, написана митрополитом Корсаком (*Vita Rutscii*), перечить тому.

⁸⁴ Там само, ст. 150-151. О. Бокса був пізніше провінціалом литовської провінції оо. Єзуїтів. Пор. Галушинський Т., *Митрополит Йосиф...*, ст. 5.

⁸⁵ Грецьку Колегію св. Атанасія в Римі заснував в 1577 р. папа Григорій XIII для виховування місіонерів, що мали працювати серед нез'єдинених.

нах».⁸⁶ Тими словами так сповідник скріпив на душі Рутського, що той без більших труднощів скінчив чотирорічні богословські студії, заправляючися крім того в монашому житті оо. Єзуїтів, які вели Колегію. Під час студій Рутський особливо зглиблював письма Отців Церкви й постанови Вселенських Соборів, щоб з них пізніше користати при навертанні нез'єдинених братів. Студії в Римі скріпили Рутського в католицькій вірі та любові до Вселенської Церкви на ціле життя.⁸⁷

Коли Рутський кінчив студії в Колегії, приїхав там о. Бокса. Рутський звівся йому, що не має охоти приймати східного обряду, а ще й в'язатися присягою. Не помогли переконування о. Бокси, що саме в східному обряді міг би більше вчинити для Божої слави. Рутський ніяк не хотів змінити своєї постанови. Тоді о. Бокса, хіба з Божого натхнення, звернувся про поміч до папи Климента VIII, представив папі сумний стан Української Католицької Церкви та поручив Рутського як дуже талановитого юнака, який міг би відродити релігійне життя в цій Церкві, але є знеохочений до східного обряду й треба, щоб сам папа заохотив якось його до зміни обряду. Пару день опісля о. Бокса взяв з собою Рутського на аудієнцію до папи. Під час аудієнції папа два рази просив Рутського, щоб прийняв східний обряд і поприсяг вірність йому аж до смерті. «Іване, хочемо, щоб ти був грецького обряду та заприсяг, що збережеш його через ціле життя». На те Рутський: «Отче Святий, ані не знаю, ані не розумію, який це обряд». Тоді папа: «Іване, хочемо, щоб ти заприсяг руський обряд». Рутський боронився, що походить з еретичних батьків», вихований у кальвінській школі, врешті з Божої ласки навернений до римського обряду і в ньому хоче жити та вмерти, не знає ані одної руської букви. Папа, не зважаючи на те все, сказав: «Іване, жадаємо силою святого послуху, щоб ти змінив латинський обряд на грецький». Тоді Рутський, ридаючи, погодився на приказ папи й вкоротці зложив присягу на вірність грецькому обрядові.⁸⁸

Бачимо наглядно, що Христові намісники цінили завжди наш східний обряд та боронили його. Апостольська Столиця, — як ска-

⁸⁶ SZENDA M., *Vita Rutschii*, ст. 151.

⁸⁷ Там само, ст. 151-152. Настоятелі Колегії мусіли переривати Рутському зглиблювання творів Отців Церкви й соборових постанов з уваги на його здоров'я.

⁸⁸ Там само, ст. 152-154. WELUKYJ A.G., *Joannes Velamin Rutskyj in «exitu viarum» (1603-1608)*, в *Analecta OSBM, Romae* 1949, ст. 9. НАЗАРКО І., *Київські і галицькі митрополити*, Рим 1962, ст. 19.

зав папа Бенедикт XIV, — хоче, щоб усі були католиками, а не латинниками.⁸⁹

Не можемо осуджувати Рутського, що щойно на рішучий приказ папи погодився прийняти східний обряд. Рутський був вихований змалку в кальвінізмі, отже, не знав ближче східного обряду, а наслухався багато злого про нез'єдинене духовенство. Студіюючи в Вільні, Вірцбургу, Римі все в приятні з єзуїтами пізнав гармонію та красу латинського обряду, подивляв організацію та дисципліну у Католицькій Церкві, бажав, отже, залишитися в тому обряді до смерті. В інтервенції папи Климента VIII можемо наглядно побачити діяння Святого Духа та прямо з Божого Провидіння вибір Рутського до праці в Українській Католицькій Церкві.

Рутський покінчив богословські студії в Римі 1603 р. і згідно з бажанням папи негайно повернувся до Вільна, щоб працювати над закріпленням недавно заключеного З'єдинення. У Вільні Рутський зарекомендувався митрополитові Потієві та просив висвятити його й прийняти до єпархії, бо хоче працювати для З'єдинення під його правлінням. Однак митрополит Потій холодно та з недовір'ям прийняв Рутського. Побоявався прямо, що коли прийме Рутського до праці в Українській Католицькій Церкві, то нез'єдинені підозріватимуть митрополита, що хоче латинізувати з'єдинених. Тому й митрополит зволікав з висвяченням Рутського, доки не дасть доказів прив'язання до східного обряду.⁹⁰

Недовір'я митрополита боліло Рутського, але не заломався, залишився в Вільні, де провадив аскетичне життя. Вбрався в чорну, довгу одіж, наче духовну, та кожного дня бував на св. Службі Божій у Церкві Свято-Троїцького монастиря. У цій самотній в Вільні з'єдиненій церкві пізнав Рутський молодого купецького помічника, Івана Кунцевича, дуже побожного, який щоденно служив до св. Служби Божої. Заприятинилися та часто стрічалися на хутірці.⁹¹ Рутський бажав в якийсь спосіб прислужитися З'єдиненій Церкві, тому часто виступав у прилюдних дискусіях, стаючи в обороні Католицької Церкви й папи. Виясняв, що З'єдинення не є зрадою, але поворотом до віри св. Володимира, князя Ярослава й до первісної віри наших предків. Заснував також у Вільні школу для хлопців, яку

⁸⁹ МАРИСЮК Ш., *Митрополит Йосиф Велямин...*, ст. 16.

⁹⁰ SZENDA M., *Vita Rutschii*, ст. 154-155. Нез'єдинені від 1596 р. обвинувачували Апостольську Столицю, що З'єдинення вживає лишень як засіб до латинізування Східної Церкви.

⁹¹ ГАЛУЩИНСЬКИЙ Т., *Митрополит Йосиф...*, ст. 8.

в роках 1604 і 1605 удержував своїм коштом.⁹² Коли помер ректор віленської семінарії Петро Федорович Суромятник, тоді на його місце митрополит назначив Рутського.⁹³

Рутський бачив разючий занепад Української Церкви й роздумував над способом її відродження. У Римі мав знайомих серед Кармелітів, отже, запропонував їм заснування монастиря в його родиннім маєтку та організування східної галузі їх Чина. І хоча генеральна капітула кармелітів схвалила пропозицію, то однак з браку монахів, що знали б українську або польську мову, проекту не здійснено.⁹⁴

У 1605 р. приїхав до Вільна папський легат, кармеліт Павло Симеон від Ісуса, якого папа Павло V (1605-1621) вислав через Москву до Персії. Рутський познайомився з легатом і погодився послужити йому в подорожі до Москви за провідника та перекладчика. Папський легат мав перевірити в Москві, чи не можна намовити Великого Князя на з'єднання з Римом.⁹⁵ У Москві Рутський перебував від листопада 1605 до кінця березня 1606 р. З Москви вернув до Вільна й негайно виїхав до Риму, куди вислав Рутського митрополит Потій у заступстві *Ad limina Apostolorum*. В Римі Рутський був цілий рік, від квітня 1606 до квітня 1607 р. Там заприятелював з о. Петром, генералом кармелітів, і випросив в нього 4 монахів, які перебрані за василіян будуть вчити та реформувати василіянський Чин.⁹⁶

Треба додати, що Рутський по повероті з Москви був тим, що там бачив, дуже знеохочений до східного обряду. І хоча по повероті застав свого приятеля Кунцевича вже як монаха Йосафата, то сам не думав іти його слідами. Рішив ціле життя працювати для З'єднання, щоб Українську Католицьку Церкву відродити, але в латинському обряді, як єзуїт або кармеліт, на що, будучи в Римі, одержав

⁹² Пор. *Epistolae*, ст. 10.

⁹³ SZEIDA M., *Vita Rutscii*, ст. 155-156. HOLOVACKYJ R., *Seminarium Vilnense SS. Trinitatis (1601-1621)*, Romae 1957, ст. 71.

⁹⁴ WELUKYJ A.G., *Joannes Velfamin Rutskyj*, ст. 12-16. Під час побуту в Римі Рутський зложив в Апостольській Столиці плян з'єднання Церков і проєкт реформи східних монаших чинів, який був дуже прихильно прийнятий. WELUKYJ A.G., *Joannes...*, ст. 12-16. Згаданий плян і проєкт Рутського надруковано в: THOMAS A JESU, *The-saurus sapientiae divinae in gentium omnium salutae procuranda*, Antverpiis 1613, ст. 288ss; *Epistolae...*, ст. 23-27.

⁹⁵ Папський легат в: *Bibliotheca Carmelitarum*, Т. II, 534; *P. Paulus a Jesu de vita Rutscii A.R.P. Paulus a S. Simone ex Ordine Carmelitanorum Discalceatorum*. Пор. SZEIDA M., *Vita Rutscii*, ст. 156.

⁹⁶ Пор. *Sacra Congregatione Particulare de Propaganda Fide Summarium*, Romae 1755, ст. 80, Nr. 1.

дозвіл від Апостольської Столиці.⁹⁷ Тому й перестав відвідувати церкву при Свято-Троїцькому монастирі, а бував в костьолі єзуїтів.

Сталося щось, що Рутський, переживаючи внутрішній розлад, пізнав, чого Бог бажає від нього. А саме, коли 30 серпня 1607 р. в неділю був на Службі Божій у єзуїтів, проповідь виголосив О. Валентин Фабрицій. По проповіді подав оголошення: «За тиждень, отже, в найближчу неділю, пан Іван Рутський, добре відомий вам, вступить до Чина св. Василя в Свято-Троїцькiм монастирі, за прошую всіх на це торжество». Оголошення наче грім поразило Рутського, бо він вже рішений і має дозвіл Апостольській Столиці вступити до латинського Чина, а оце оголошено, що він за тиждень має стати монахом східного обряду. Обурений іде до ректора єзуїтів зі скаргою на о. Фабриція. Ректор кличе проповідника, щоб виправдався, той від присягою запевняє, що він нічого такого не проголосив. Рутський в невиясненому факті добачив інтервенцію Божу та вже 7 вересня 1607 р. вступив до Свято-Троїцького монастиря, а 21 листопада прийняв монашу рясу з рук митрополита та змінив своє хресне ім'я Іван на Йосиф. Після короткого новіціату Рутський у празник св. Василя Великого 1608 р. зложив монаші обіти, вкоротці одержав свячення.⁹⁸

3. Йосиф Рутський з'єдиненим ієромонахом й ієрархом

Рутський, вступивши до чина св. Василя, раз на все покинув думку повернутися до латинського обряду. Грецький обряд й Українська Католицька Церква стали його рідними, старався про зрівняння в правах з'єдиненого духовенства з латинським, з посвятою боронив З'єдинену Церкву перед напастями нез'єдинених.

Першим завданням Рутського було відновити Свято-Троїцький монастир у Вільні та зреформувати монаше життя в ньому. Монастир був зруйнований, замешкалий світськими людьми, для монахів були лише дві келії і їдальня, монастирські маєтки розграбовані. У монастирі стало жила тільки архимандрит Самуїл Сінчило і монах Йосафат Кунцевич, який мріяв покинути опущений монастир і жити

⁹⁷ Пор. SZENDA M., *Vita Rutscii*, ст. 159. Семчук Ст. заперечив те, що Рутський звільнився від присяги на зберігання східного обряду до смерті. Див. *Митрополит Рутський*, Торонто 1967, ст. 13.

⁹⁸ SZENDA M., *Vita Rutscii*, ст. 160-161. *Supplicationes Ecclesiae Unitae*, Romae 1960, T. I, Nr. 5.

як пустельник. Рутський коштом своєї спадщини з поміччю кількох міщан відновив монастир і можна було прийняти більше число новиків. На жаль, архимандрит Сінчило, який був прихильником нез'єдиненої Церкви, раз за разом вживав різних способів, щоб перешкодити розвитку монастиря. Він запланував замах міщан: в неділю, під час утрени, мали вони напасти на монахів, прогнати їх з церкви та заволодіти монастирем і церквою, однак про запланований замах довідався воєвода Радивил і того дня поставив при церкві військову сторожу. Розлючений Сінчило разом зі своїми прихильниками публично в церкві Святого Духа виреклися З'єдинення.⁹⁹

Митрополит у липні 1608 р. іменував Рутського коадютором на Білорусь. На початку 1609 р. мав відбутися сейм в Варшаві, на який нез'єдинені старалися з'єднати собі послів намовами й перекупством, щоб тільки сейм рішив скасувати Українську Католицьку Церкву. Митрополит Потій відбиваючи атаки на сеймі проти З'єдинення, зрозумів, що потребує помічника, тому й іменував Рутського архимандритом Свято-Троїцького монастиря у Вільні та запросив його до Варшави до помочі на сеймі. Опісля Рутський, вертаючи з Варшави, сильно перестудився й тяжко захворів на параліч, якого наслідки відчував до смерті.¹⁰⁰ А Сінчило щораз то новими інтригами, змовами та процесами старався для нез'єдинених здобути Свято-Троїцький монастир.

Рутський намагався зреорганізувати монаше життя. Ще перед вступленням до монастиря часто повторяв: «Щоб Унія могла існувати й розвиватися, потрібне нам ревне духовенство, а головню святі та віддані Церкві єпископи. Якщо хочемо мати добрих і ревних єпископів, слід виховати добрих монахів, з яких після традиції Східної Церкви можуть бути вибрані наші єпископи. Треба старатися, щоб наші монахи були насправду образовані та перейняті духом монашого совершенства. На жаль дотепер не маємо серед нас ані святости, ані знання...».¹⁰¹ Рутський для віленського монастиря зредагував статут і зорганізував студії, впровадив часте св. причастя й адорацію Найсвятіших Тайн, старався завести всесторонню реформу. І вкортці число новиків збільшилося до 50. Рутський був учителем, виховником і сповідником. Вчив також деяких світських

⁹⁹ Пор. SZEŃDA M., *Vita Rutscii*, ст. 164-168. МАРИСЮК Ш., *Митрополит Йосиф...*, ст. 25-27.

¹⁰⁰ Пор. SZEŃDA M., *Vita Rutscii*, ст. 167-168. МАРИСЮК М., *Митрополит Йосиф...*, ст. 27-28.

¹⁰¹ ŁASKI S., *Prace i boje metropolity Rutskiego*, в «Oriens», 1937, VII-VIII, ст. 110.

предметів, головню української та латинської мов. Йосафат служив у ризниці, дяком, економом, помагав у вихованні новиків і заведенні дисципліни.¹⁰²

Однак гірше формувався стан З'єдиленої Церкви в політичному аспекті. Справді папа Павло V напминав нунція, щоб робив усе для закріплення З'єдинення, вислав численні письма до визначніших людей в Польщі, щоб опікувалися Українською Католицькою Церквою та боронили її перед шкідливими для неї законами на сеймах, але не створив українського патріярхату, щоб піднести престиж тієї Церкви, щоб патріярх міг засідати в сенаті й боронити З'єдинення. Подібно король, хоча був прихильний З'єдиненій Церкві, то під напором збунтованої шляхти та нез'єдинених послів погодився на конституцію з 1607 р. на користь нез'єдинених. Ось зміст конституції: «Заспокоюючи грецьку віру, яка має свої права, запевняємо, що достоїнств і дібр духовних не будемо роздавати інакше, як тільки відповідно до їх фундації і давніх звичаїв, признаних нашим предкам, значить людям шляхетського стану, руської народности, чистої грецької віри, не ставлячи перешкод їх сумлінню й їх праву, ані не забороняючи, ані не перешкоджуючи свободним відправам їх богослужб. Також церковні братства грецької віри залишаємо при їх правах і привілеях...».¹⁰³ Було то визнання Нез'єдиленої Церкви та давало їй правну підставу до дальшого існування. Доповненням згаданої конституції була сеймова ухвала з 1609 р., яка запевняла нез'єдиненим задержання становищ і маєтків церковних.¹⁰⁴

Крім болючих невдач на сеймах, митрополит Потій мусів стало боротися та процесуватися за Свято-Троїцький монастир у Вільні з Сінчилом й о. Жашковським, деканом нез'єдинених церков у Вільні. Щойно в половині 1609 р. королівський суд присудив усі церкви митрополитові, а осудив Сінчилу й Жашковського. Дня 25 липня 1609 р. на з'їзді з'єдиненого духовенства схвалено судовий вирок і признано заряд над віленськими церквами митрополитові.¹⁰⁵ Невдача нез'єдинених у справі віленських церков посилила гнів супроти митрополита й вони погрожували йому смертю. Оце 12 серпня 1609 р., коли митрополит ішов до короля на авдієнцію в Вільні, напав на

¹⁰² Пор. SZEHA M., *Vita Rutscii*, ст. 162-163. Галушинський Т., *Митрополит Йосиф Велямин...*, ст. 11.

¹⁰³ *Volumina legum*, Petersburg 1859, Т. II, ст. 438-439. WOLIŃSKI J., *Polska i Kościół prawosławny*, Lwów 1936, ст. 67.

¹⁰⁴ *Volumina legum...*, Т. II, ст. 465. WOLIŃSKI J., *Polska...*, ст. 67-68.

¹⁰⁵ SZEHA M., *Vita Rutscii*, ст. 168-169.

нього підкуплений гайдук і мечем хотів вбити митрополита. Однак Потій заслонився рукою й так врятував своє життя, але гайдук відтяв митрополитові три пальці правої руки та перетяв нагрудний хрест і перстень. Непритомного митрополита перенесено до дому сенатора, де відвідували його різні достойники. Рутський натомість відтяті пальці заніс до монастирської церкви, положив на престолі та відслужили молебен на подяку за врятоване життя митрополита Потія.¹⁰⁶

Митрополит Потій, бачачи ревність і второпність Рутського, як також щире віддання З'єдиненій Церкві, в червні 1611 р. консекрував його на свого єпископа-помічника, даючи йому титул галицького єпископа та назначив його коадьютором з правом наслідства, а в наступному році віддав йому в заряд цілу митрополію. Назначення Рутського коадьютором з правом наслідства піднесло не душі з'єдинених; вірили, що Українська Католицька Церква одержить мудро-го й відважного провідника.¹⁰⁷

Нез'єдинені були невдоволені з призначення Рутського на наслідника митрополита Потія. Частіше складали протести проти з'єдинених, продовжали судові процеси, однак сейм до 1618 р. не полагався на їх справ.

По смерті митрополита Потія (13.VII.1613) Рутський був затверджений папою Павлом V 5 квітня 1614 р. на митрополита Києво-Галицького й цілої України, а при тому папа затвердив усі давні права київських митрополитів. Крім того папа вислав біля 49 писем до важніших осіб у Польщі, щоб боронили З'єдинену Церкву. Дня 28 червня 1614 р. Рутський прийняв гідність киево-галицького митрополита.¹⁰⁸

Рутський, коли став митрополитом, намагався збільшити Василянський Чин, щоб через монахів скріпити З'єдинену Церкву. Назначив Йосафата Кунцевича архимандритом монастиря у Вільні, сподівався розбудови того ж монастиря. Придбано монастир у Супраслі, уфундований Єронімом Ходкевичом й монастир у Битені, пожертвований Григорієм Тризном, литовським шляхтичем. У Битені поселилися монахи з Вільна й там згодом засновано новіціят за зразками західного монашества. Митрополит Рутський бажав пере-

¹⁰⁶ Там само, ст. 169-170.

¹⁰⁷ Там само, ст. 174.

¹⁰⁸ Там само, ст. 177. Ісповідь віри зложив Рутський уже 9.VIII.1613 р. на руки нунція Леліюся Руїні. Пор. *Epistolae...*, ст. 27-28, Нг. 3.

нести осідок киево-галицьких митрополитів з Вільна-Новгородка до Києва. Отже, виїхав з архимандритом Йосафатом до Києва та переняв собор Св. Софії, де осіло 4 василіян. Крім того вдалося митрополитові відібрати від нез'єдинених Видубицький монастир св. Михаїла та примістити кількох василіян як місіонерів. Навернув також до З'єдиненої Церкви посадника Києва Баталію та двох нез'єдинених священників. Архимандрит Йосафат у Києво-Печерській Лаврі відбув дискусію, на основі церковних книг доказав, що тільки Католицька Церква є правдивою Христовою Церквою.¹⁰⁹ Нез'єдинені не дали за виграну та в січні 1614 р. архимандрит Єлисей Плетенецький при допомозі козаків заняв маєтки, подаровані колись королем з'єдиненим митрополитам. На цю кривду Рутський вніс скаргу до литовського трибуналу.¹¹⁰

Під осінь 1615 р. виїхав митрополит Рутський до Риму, щоб відвідати «пороги апостолів», зложити свою шану папі Павлові V та скласти звіт про митрополію. Папа гаряче прийняв митрополита, підніс його до гідности асистента папського престолу, а З'єдинену Церкву наділив численними привілеями.¹¹¹ Дня 10 грудня папа видав конституцію, в якій урочисто заявив, що Апостольська Столиця шанує та цінить грецький обряд на Русі-Україні й не хоче замінити того обряду на латинський.¹¹²

З приводу хвороби митрополит задержався в Римі аж до липня 1616 р. Використав той побут у Римі: зложив протест проти перетягання українців на латинський обряд, постарався аж про 30 декретів для оборони Української Католицької Церкви.¹¹³

Митрополит Рутський піклувався про поширення освіти серед духовенства, старався про стипендії в краєвих і закордонних колегіях, організував монастирські школи, а в Битені вже в 1616 р. заснував новіціят, у якому перешколював групами старших монахів, крім виховування новиків. Старався не тільки про кількість шкіл, але про їх якість. Шкільні програми наявно свідчать, що митрополит навчання молоді оснував на здорових католицьких принципах, получив у гармонійну цілість те, що було найкращого на Заході, з тим, що було найкраще на Сході.¹¹⁴

¹⁰⁹ МАРИСЮК М., *Митрополит Йосиф...*, ст. 32-33.

¹¹⁰ Пор. *Documenta Pontificum Romanorum*, Т. I, ст. 356-362.

¹¹¹ *Там само*, Т. I, ст. 356-362.

¹¹² НАГАЄВСЬКИЙ І., *Історія Римських Вселенських Архиєреїв*, Т. II, ст. 329.

¹¹³ Пор. *Documenta Pontificum Romanorum*, Т. I, ст. 362-369.

¹¹⁴ ХОМИН П., *Митрополит Йосиф Велямин Рутський і його освітні змагання*, в

Митрополит розумів також потребу вищої духовної школи, тому багато труду та грошей пожертвував на заснування центральної духовної семінарії в Мінську. Мав надію виховати в тій семінарії цілі ряди місіонерів для з'єдинення з Римом сусідніх країн. Пам'ятав, яке післанництво назначив нашій Українській Католицькій Церкві папа Урбан VIII, коли сказав до єпископа Методія Терлецького: «Per vos, mei Rutheni, Orientem convertendum spero».¹¹⁵

Митрополит Рутський намагався заснувати центральну духовну семінарію, щоб мати безженне духовенство, що виразно виникає з листа митрополита до Конгрегації для Ширення Віри.¹¹⁶ В наслідок браку безженного духовенства вищі церковні становища займали монахи, через що терпів Чин, бо найкращих членів віддавали Церкві. Були також випадки, що до монашества старалися дістати шляхтичі, навіть без покликання, щоб опісля стати церковним достойником, що деколи й досягали.¹¹⁷ Зрештою, якщо митрополит плянував у тій семінарії виховувати місіонерів, то мусіли це бути нежонаті священники. На жаль, семінарія у Мінську заснована пізно, бо щойно 1632 р. і митрополит не встиг уже перед смертю завести в ньому цілібат.

З великим трудом зреформував Рутський з'єдинене монашество та підніс його з великого занепаду. Міг прийняти традиції східного монашества з життям контемплативним, практикованим через св. Теодосія в Києво-Печерській монастирі, але пізнав активні Чини на Заході, тому радше прихилився до активного монашого життя. Митрополит під час побуту в Римі старався навіть, щоб який західний Чин перейшов на східний обряд для розвитку З'єдиненої Церкви. Митрополит бажав, щоб відновлений василіянський Чин причинився до відродження З'єдиненої Церкви. Перше з великим старанням зредагував нові монаші конституції та численні приписи

Богословія, Львів 1923, ч. 3-4, ст. 261-283. Богословія розвивалася тут під впливом св. Томи з Аквіну і схоластики. Філософія також спиралася на св. Томі та св. Івані Дамаскинськ. Пор. Сліпий Й., *De valore St. Thomae Aquinatis pro Unione*, в *Acta IV Conventus Velehradensis*, Velehradіі 1928, ст. 267.

¹¹⁵ Пор. НАГАЄВСКИЙ І., *Історія Римських Вселенських Архієреїв*, Т. II, ст. 373-374.

¹¹⁶ HARASIEWICZ M., *Annales Ecclesiae Ruthenae*, ст. 296-297.

¹¹⁷ МАРТИНЮК П., *Неподільне серце священника в службі Бога й Церкви*, Жовква 1935, ст. 161-162. Митрополит Рутський постарався в короля про декрет, що на єпископів будуть покликувані не з єпархіального духовенства, але тільки з Василіян, бо тоді такі єпископи боронили Чина св. Василія та поширювали його монашество. Пор. *Sacra Congregatio Particulare Summarium*, Nr. 2.

для монаших урядовців, а опісля на шести генеральних капітулах доповнив цілковито відродження Василянського Чина, завдяки якому Українська Католицька Церква перемогла всі ворожі сили й перетривала до наших часів.¹¹⁸

Найбільше труду та пожертв мусів митрополит Рутський зложити в обороні З'єдиненої Церкви перед православ'ям і козаками, опікунами православ'я по смерті їх протектора князя Острозького († 1608). Козацьке військо творило тоді велику силу й з козаками числилися польські королі, бо потребували їх у війні з турками й росіянами. Легко було наставити козаків проти з'єдинених, переконуючи, що З'єдинення зорганізоване є на погибіль нез'єдинених. Саме під опікою козаків 15 серпня 1620 р. єрусалимський патріярх Теофан IV (1608-1644) висвятив нез'єдинену ієрархію, а саме митрополита Йова Борецького і шістьох єпископів на єпископства, які займали з'єдинені єпископи. Крім того Теофан IV зорганізував заговор на життя митрополита Рутського.¹¹⁹ Нововисвячені єпископи намагалися силою захопити єпископські столиці й так почалася затяжна боротьба.

Коли Теофан IV від'їжджав з України, відібрав від козаків присягу, що не будуть воювати з нез'єдиненим московським царем, але з усіх сил будуть поборювати церковне з'єдинення з Римом (того жадав від патріярха московський цар за пожертвувані дари). І наслідки тої присяги були страшні: в Києві вбито війта Теодора Ходигу, Антона Грековича, ігумена Видубицького монастиря, о. Околинського, митрополичного адміністратора, а в Вітебську архієпископа Йосафата Кунцевича.¹²⁰

Політичні умови погіршилися для з'єдинених, коли по невдачі у війні з Турчиною під Цецорою, Польща зачала готуватися до нової війни й зажадала помочі від козаків. Гетьман Петро Конашевич вимагав за поміч потвердження відновленої через Теофана IV нез'єдиненої ієрархії. Справу помочі сороктисячного козацького війська мав вирішити сейм 1621 р. Здавалося, що справа існування Української Католицької Церкви пропала, бо проти неї були не тільки нез'єдинені злучені з протестантами, але й католицька шляхта, а навіть деякі латинські єпископи, бо, наче б то, З'єдинена

¹¹⁸ Докладніше про це в розділі третім.

¹¹⁹ НАГАЄВСЬКИЙ І., *Історія Римських Вселенських Архисреїв*, Т. II, ст. 332. МАРИСЮК М., *Митрополит Йосиф...*, ст. 41-42.

¹²⁰ НАНАЈЕВСЬКИЙ І., *History of Ukraine*, Philadelphia 1962, ст. 134-135. ДЮЗР, част. I, т. V, ст. 1, №. 1.

Церква є причиною неспокою в Польщі. Однак світла й зворушлива промова митрополита Рутського врятувала З'єдинену Церкву.

Митрополит наперед відкинув закид, що З'єдинення спричинило неспокій і заміщення, бо до часу появи патріярха Теофана IV був спокій, але він через установаження нез'єдиненої ієрархії проти всяких церковних і державних законів викликав ворожнечу й неспокій в краю. Виказав, як з'єдинення поширюється по містах і то на цілій провінції, як відроджується релігійне життя в народі. Згадав про замахы та вбивства, яких допускаються нез'єдинені. Виявив, що 70 заговірників чигає на його життя та його єпископів, але «Бог мені свідком, — кінчив, — що радше позбавлять нас життя ніж наших престолів. У католицькій державі й під католицьким королем загрожене наше життя тому, що ми католики.¹²¹

Король під впливом зворушливої оборони митрополита та напiмнень папи Григорія XV не згодився на скасування З'єдиненої Церкви, чого жадали нез'єдинені. На жаль, безправно відновлена нез'єдинена ієрархія далі ширила заколот і наміряла вжити всяких способів, щоб на сеймі 1623 р. остаточно розправитися зі З'єдиненням на українських землях. На щастя папа на прохання митрополита прислав на сейм свого легата, щоб разом з нунцієм боронив З'єдиненої Церкви. І сейм 1623 р. був винятково бурхливий. Нез'єдинені засипали з'єдинений єпископат різними клеветами та скаргами. Сейм не хотів розглядати тих клевет, але покликав до того комісію, зложену з п'яťох сенаторів і дев'ятьох депутатів, яка мала погодити «Русь з Руссю». Митрополит виказав безосновність закидів і подав цілий ряд насильств нез'єдинених. Остаточно комісія рішила скликати спільний синод, чому спротивилися нез'єдинені. Сейм тим разом був радше проти З'єдиненої Церкви, боронили її, крім Рутського, нунцій з католицьким легатом і король, який уже на сеймі 1620 р. сказав, що «Радше корони відречеться, ніж на кривду Церкви й Унії згодиться».¹²²

Митрополит Рутський по висвячені нез'єдиненої ієрархії патріярхом Теофаном IV роздумував над способами зближення тієї ієрархії до З'єдинення. Уже 8 липня 1621 р. у письмі п.з. «Репротестація» згадав про konieczність скликання синоду з метою поєднання

¹²¹ МАРИСЮК М., *Митрополит Йосиф...*, ст. 42-43.

¹²² Там само, ст. 44-45. CHODYNICKI K., *Kościół prawosławny...*, ст. 433. Комісія не виповнила свого завдання, але піддала думку скликати спільний синод для замирення сторін, чого спроби будуть роблені ще за митрополита Рутського.

обох Церков. Також на сеймі 1623 р. митрополит далі старався замирити «Русь з Руссю». У другій половині 1623 р. митрополит за дозволом короля нав'язав через монаха Івана діалог з нез'єдиненими. Остаточні нез'єдинені погодилися на всі католицькі правди віри,¹²³ але від себе запропонували заснування київського патріархату, затвердженого папою, під умовою, що з'єдинені єпископи поділяться з їхніми єпископами єпархіями. І був то геніальний плян, бо Українська Церква одержала б тоді повну внутрішню автономію й вже сам патріарх поєднав би порізнені сторони.¹²⁴

Коли, здавалося, що доходить до замирення між обома Церквами, то мученича смерть архієпископа Йосафата у Вітебську 12 листопада 1623 р. загострила відносини між католиками і нез'єдиненими. Канцлер Лев Сапіга, що передтим осуджував горливість архієпископа Йосафата як пересадну строгість, визнав свою помилку й зажадав від короля прикладного покарання убивців. Найболячіше пережив той удар митрополит Рутський, бо Йосафат був його найширішим приятелем і дорадником. А винним тієї трагедії був Мелетій Смотрицький, висвячений на архієпископа Полоцька патріархом Теофаном IV, який своїми письмами й бунтарськими промовами спричинив, що підбурені міщани Вітебська допустилися вбивства. Пізніше Смотрицький спам'ятався, покутував і перейшов до З'єдиненої Церкви.¹²⁵

Коли тільки митрополит Рутський трохи успокоївся по вітебській трагедії, зараз скликав на 20 січня 1624 р. синод до Новгородка, щоб порадитися над способами поєднання з нез'єдиненими. Прийнято пропозицію нез'єдинених про створення окремого українського патріархату, просити визнавати місце й термін спільного з'їзду та виделегувати двох духовних й одного мирянина для спільних нарад. З інструкцією в тих справах синод вислав до нез'єдинених двох монахів.¹²⁶ Однак нез'єдинене суспільство зле віднеслося до поєднання з Римом, а нез'єдинена ієрархія по вбивстві архієпископа Йосафата була застрашена — Смотрицький виїхав на

¹²³ Письмо митрополита з 8.VII.1621 р. вислане до Риму, було протестом проти плану залишення З'єдинення, який створили латинники, обурені тим, що по 1596 р. мало нез'єдинених переходило на латинство. Щодо примату папи, то нез'єдинені приймали примат церковного права, а не Божого права. Пор. СНОДУНІСКИ К., *Kościół prawosławny*, ст. 454-455.

¹²⁴ Там само, ст. 459-465.

¹²⁵ НАГАЄВСЬКИЙ І., *Історія Римських Вселенських Архисуперів*, т. II, ст. 355-356.

¹²⁶ *Epistolae...*, ст. 131-135.

Схід, а митрополит Борецький плянував утечу до Москви.

Митрополит Рутський тверезо думав і бачив, що перше треба перемогти багато перешкод на дорозі до заснування київського патріярхату та закріплення церковної єдності. Саме тому зредагував обширну розвідку на кількадесять сторінок про ті перешкоди у формі меморіялу та переслав папі. Усі перешкоди були подрібно представлені в п'ятьох розділах.

У першому розділі митрополит жалується, що нез'єдинені й протестантські вельможі заграбили з'єдиненим церковні маєтки, помагають церковним братствам підривати авторитет З'єдинення, виступають проти З'єдиненої Церкви на сеймах, бунтують священників проти єпископів, щоб зліквідувати З'єдинення. Численні закиди робить відновленим нез'єдиненій ієрархії, якій помагають козаки, братства та висланники східних патріярхів. А все те є понад сили молодій Українській Католицькій Церкві.¹²⁷

В другому розділі доказує, що латинники цілковито не дбають про закріплення З'єдинення на українських землях у Польщі. Не боронять З'єдиненої Церкви на сеймах, не допускають з'єдинених єпископів до сенату, через що не можуть себе боронити. Митрополит скаржиться, що латинники відносяться з якоюсь незрозумілою ненавистю до своїх східних християн. Латинські єпископи й монашество публично жадає знесення З'єдиненої Церкви, бо вона спричиняє неспокій у державі. Голосять хибну науку, що в Церкві повинен бути тільки один обряд й одна ієрархія. Митрополит закинув, що латинники замість застосування «вета», щоб боронити З'єдинену Церкву від несправедливих законів, одногolosно з іновірцями схвалюють шкідливі для З'єдинення права.¹²⁸

У третім розділі митрополит осудив гостру акцію латинників перетягання нез'єдинених як і з'єдинених на латинський обряд, ніби то для спасення їх душ, бо наші священники неважно уділяють Святі Тайни. Митрополит на доказ, що голосять фальшиву тезу, навів нещодавню заборону папи Павла V переходити українцям на латинський обряд, а латинським священникам їх припиняти. Далі стверджує, що в польських школах щороку майже 200 синів нашої шляхти змінює обряд, подібно є по дворах та в міліції. Доказує, що, коли лишаться самі українські селяни, вони не оборонять З'єдиненої Церкви. Зміна обряду є й буде причиною незгоди, сварні та ненави-

¹²⁷ *Epistolae*, ст. 136-141.

¹²⁸ Там само, ст. 146-151.

сти. На думку митрополита різниця календаря відтягає людей від латинізації, але ще не час приймати новий календар, бо стратимо надію на приєднання нез'єдинених. Просить Святішого Вітця, щоб не давав дозволу на зміну обряду, бо зміна обряду є непотрібна та шкідлива. Врешті подав нову практику З'єдиненої Церкви про пости і свята. Наші робітники, які працюють у латинників, мають дозвіл святкувати за новим календарем і зберігати латинський піст.¹²⁹

У четвертому розділі митрополит подає перешкоду, яка підриває матеріальне існування З'єдиненої Церкви, вищого та нижчого духовенства. А перешкода та лежить у каригідним звичаю присвоювання собі через деяких латинників, головно вельмож, церковних маєтків. Буває, що латинники касують монастирі нашого монашества й в них держать свою службу або коні. Єпископи стараються боронити монастирів, однак без успіху. Князь Острозький присвоїв собі половину маєтків луцького й пинського єпископств і дещо з митрополії. Усі його маєтки перейшли на латинників, які не хочуть нічого звернути. Наші предки, коли дарували які добра на церкву чи монастир, не списували фундаційних грамот, але робили записи в напрестольний книзі Євангелія й то було законне та правосильне. На жаль, сейм у 1607 р. під натиском князів, вельмож і шляхти анулював згадані записи в Євангеліях і вони стали безвартісні.

Після митрополита є старовинні права Східної Церкви, згідно з якими нікому не вільно присвоювати собі церковних дібр. Щоб зарадити тим надужиттям, треба, щоб папа видав декрет, що без дозволу Апостольської Столиці не вільно дарувати Латинській Церкві, ані їй присвоювати собі українських маєтків під загрозою кари резервованої самому папі. У таких випадках нунцій досліджував би жертводавців і тих, що приймають церковний маєток, а Апостольська Столиця не затверджувала б цього без опінії митрополита в такій справі.

Митрополит Рутський боліє над тим, що не тільки священники, але й єпископи Української Католицької Церкви не є поважані нарівні з латинськими. З'єдиненого єпископа вважається наче титулярним або вікарієм латинського єпископа. Подібно, а навіть гірше є зі священниками. Патрони парохіяльних церков з'єдинених священників тягають безкарно по судах, карають тюрмою й іншими карами. Чимало панів кажуть нашим священникам працювати наче

¹²⁹ Там само, ст. 141-151.

кріпакам, а коли відмовляються, карають їх; саме то є перешкодою до закріплення З'єдинення, бо лямкам не вільно карати священників. Митрополит просить, щоб нунцій з доручення папи наказав латинським єпископам віддавати належну пошану з'єдиненим єпископам, бо тоді латинські священники й миряни шануватимуть наших єпископів. Брак належної пошани для наших єпископів є причиною різних зловживань серед єпархіяльного священства. Наприклад, буває, що коли спорожниться якась парохія, то священник без відома свого єпископа їде до королівської канцелярії й там урядник видає йому грамоту та опорожнену парохію без згоди ординарія. Треба, щоб нунцій інтервенював у подібних справах у королівській канцелярії. Буває, що латинські парохіи жадають десятини від з'єдинених парохіян або й від з'єдинених парохів.¹³⁰

У п'ятому розділі розвідки митрополита Рутського про перешкоди, які гамують закріплення церковного З'єдинення, на першому пляні стрічаємо постулат митрополита, щоб між майбутніми митрополитами й нунціями панувала стисла співпраця. Митрополит для тієї стислої співпраці просить папу, щоб кожний наш митрополит міг собі дібрати до помочі коадютора, на що вже ясно дозволив попередній папа Павло V. Конечність, а не прагнення вигід змушує й митрополита Рутського до дібрання собі коадютора, бо є майже цілковито паралізований.

Митрополит боліє над тим, що деякі з'єдинені єпископи їдять публично м'ясо, а то гіршить нез'єдинених, бо в них повздержливість від м'яса «уважається якби догмою віри». Справді митрополит дає хворим єпископам диспензу, але під умовою, що уникатимуть скандалу. Буває й так, що з єпископами їдять м'ясо також монахи, а то дуже шкодить З'єдиненій Церкві, бо побожні люди через те відвертаються від неї. Митрополит скаржиться, що з'єдинені єпископи не всі бувають на синодах і з'їздах, не можна з ними успішно співпрацювати. Справді З'єдинена Церква має коло вісім тисяч парохій, але вони вбогі та не все відповідно обслужені. Великою потребою є виховати безженних священників, щоб завести З'єдинення серед сусідніх і полудневих народів Європи.¹³¹

Як бачимо, меморіал митрополита Рутського у формі обширної розвідки,¹³² є важним історичним документом і свідчить про ве-

¹³⁰ *Epistolae*, ст. 151-154.

¹³¹ *Там само*, ст. 151-160.

¹³² Меморіал є обширний, бо в архіві Конгрегації для Справ Ширення Віри

лику мудрість і відвагу митрополита. Меморіал був звернений безпосередньо до папи Урбана VIII (1623-1644), який радо познайомився з перешкодами розвою З'єдинення, а головню з проблемою перетягання українців на латинський обряд. Папа поважно прийняв аргументи митрополита й уже 7 лютого 1624 р. видав заборону: «Не вільно нікому, світській ані духовній особі, змінити обряд і переходити на латинський без особливішого дозволу Апостольської Столиці.¹³³ Митрополит Рутський цілий час свого урядування повідомляв Апостольську Столицю про шкоди, які терпить З'єдинена Церква через зміну обряду та благав видати заборону тих зловживань. Митрополит тривожився про судьбу З'єдиненої Церкви, коли бачив, що українські князі й шляхта переходили на латинський обряд, а через те пропадали для своєї Церкви й народу. Апостольська Столиця не спішилася з заборону, бо латинські єпископи інформували Рим, що З'єдинення не має будуччини перед собою й скоро впаде, тому треба рятувати людські душі, як тільки вдається, тобто перетягати на латинський обряд. А ще запевняли папу, що різниця обрядів в державі є причиною непорозумінь, сварні та неспокою. Латинське духовенство в Польщі виробило в собі фальшиве переконання, що перетягання українців на латинський обряд є садиноким способом закріплення католицтва в Східній Європі.

Гостра заборона папи Урбана VIII зміни обряду під загрозою неважності та важких церковних кар заскочила латинське духовенство. Латинська ієрархія й польський уряд внесли протест до папи за виданий декрет і вимусили, що король Зигмунт III не проголосив урядово папського декрету. Натиск був такий сильний, що папа 7 липня 1624 р. видав змодифікований декрет, яким заборонив змінити обряд лише з'єдиненим священникам і монахам.¹³⁴ Хоча другий декрет не мав такої сили як перший, однак пізніші папи деколи перший декрет відновляли, а з'єдинені єпископи на нього часто покликувалися. Мученича смерть архієпископа Йосафата спричинила, що папа рішуче станув по стороні Рутського й З'єдиненої Церкви. Папа Урбан VIII пригадав латинським єпископам і духовенству, що з'єдинені єпископи є їм рівні, а з'єдинене духовенство

знаходиться в числі 19 карт in folio. Пор. *APF, Congr. gener.*, vol. 337, 209. Меморіал митрополита Рутського має 30 сторінок. Пор. *Epistolae*, ст. 130-160. Місце й рік списання меморіалу є подані в: *Epistolae*, ст. 130.

¹³³ *APF*, vol. I, ст. 16.

¹³⁴ *Там само*, vol. I, ст. 17.

має ті самі права, що латинське.¹³⁵

Вітебська трагедія (мучеництво св. Йосафата, 1623 р.) не спинила митрополита Рутського в його стараннях замирення порізнених сторін, а потішався він листом Конгрегації Поширення Віри з 25 січня 1625 р., в якому було сказано, що новий папа Урбан VIII годиться на заснування окремого українського патріархату.¹³⁶ Однак Конгрегація повідомила нунція у Варшаві, що не вдасться досягнути ту ціль на спільному синоді, бо звичайно крім духовних з нез'єдинених брали участь також світські люди. Рим радше бажає, щоб нез'єдинені перше зложили флорентійське Ісповідання віри.¹³⁷ Коли однак в січні 1626 р. нез'єдинені разом з козаками зажадали упокоєння грецької релігії, тоді король, в порозумінні з Рутським запропонував скликати на 6 вересня 1626 р. спільний синод до Кобриня. На жаль, нез'єдинені не прибули на синод і митрополит відправив зі своїми єпископами та духовенством звичайний помісний синод Української Католицької Церкви.¹³⁸

По невдачі спільного синоду з нез'єдиненими в Кобрині справу замирення Церков перейняв архиспископ Мелетій Смотрицький, який вернувся зі Сходу духово перемінений, готовий скласти католицьке Ісповідання віри.¹³⁹ Князь Заславський зблизив Смотрицького до митрополита Рутського й Смотрицький уже літом 1627 р. вступив до З'єдиненої Церкви, однак у стислий таємниці, щоб міг успішно працювати над замиренням Церков.¹⁴⁰ Митрополит Рутський повідомив про те все папу Урбана VIII і просив прийняти умовини Смотрицького, покликуючись на давню практику Церкви, що деколи дозволялося грецьким прихильникам з'єдинення приймати мітру з рук нез'єдинених єпископів. Папа прийняв аргументацію ми-

¹³⁵ Митрополит Рутський так написав у 1624 р. до Риму про зле поступовання латинників супроти з'єдиненого єпископату: «Часто роздирається наше серце задля упокорень і погорди зі сторони латинників, не тому, щоб ми мали жаль до них, але тому, що ми є людьми... Дякувати Богу, що таке поступовання з нами не відвернуло нас від святого З'єдинення і за ласкою Божою не відверне нас ніколи, хоча нас вважають за сміття. Не бракує й таких поміж вищими духовними, єпископами, а навіть монахами, які говорять нам часто в очі: «Радше знищити Унію, ніж її попірати». Пор. Марисюк М., *Митрополит Йосиф...*, ст. 50.

¹³⁶ *Litterae S. Congr. de Propag. Fide, Romae* 1954, t. I, ст. 26.

¹³⁷ НАГАЄВСЬКИЙ І., *Історія Римських Вселенських Архисреїв*, т. II, ст. 371.

¹³⁸ СНОДЫНСЬКИЙ К., *Kościół prawosławny*, ст. 462.

¹³⁹ НАГАЄВСЬКИЙ І., *Об'єднання Церкви й ідея патріархату в Києві*, Торонто 1961, ст. 18.

¹⁴⁰ СНОДЫНСЬКИЙ К., *Kościół prawosławny*, ст. 467.

трополита та згодився на таємне Ісповідання католицької віри.¹⁴¹ Смотрицький почав негайно листовий діалог з царгородським патріархом Лукарісом (1621-1634) про загальне замирення Церкви. Пригадав патріархові давніші його письма, що між католицьким і нез'єдиненим навчанням немає різниці, та що нез'єдинені визнають Рим за свою матір. Заохочував патріарха Лукаріса, щоб погодився на загальне замирення, тоді приніс би багато добра цілій Східній Церкві та влегшив би долю Українській Церкві. Митрополит Рутський імформував Апостольську Столицю про діалог Смотрицького з Патріархом і вніс нові зажалення про перетягання українців на латинство.¹⁴²

Водночас архієпископ Смотрицький почав переговори згідно з інструкцією Рутського з митрополитом Борецьким й архимандритом Могилою. Спочатку 1628 р. Смотрицький повідомив митрополита Рутського, що архимандрит Могила є вже свідомим прихильником замирення Церков й оснування українського патріархату. Дня 15 серпня мав відбутися в Києві синод нез'єдинених. Смотрицький може під впливом митрополита Рутського приготував брошуру п.з. «Апологія», яку бажав подати на синоді. Автор гостро критикував нез'єдинену Церкву й її полемістів за неуцтво та протестантські впливи. Доказував, що немає справжніх різниць між Східною й Західною Церквами. Ремствував про пониження українського народу, бо давніше було багато українців на становищах сенаторів, воєводів, а сьогодні навіть на нижчих становищах рідко можна стрінути українців, бо українська шляхта держиться нез'єдинення. Саме тому треба скликати синод і поєднатися зі з'єдиненими. З'єдинення врятує український народ від згуби. Отже, Смотрицький З'єдинення вважав за засіб, через який вдасться підняти з тяжкого занепаду український народ.¹⁴³

Перед синодом Смотрицький післав свою книжку в рукописі Борецькому й єпископам до перегляду. Книжка не подобалася нез'єдиненим. На синоді 15 серпня книжку Смотрицького осуджено та

¹⁴¹ THEINER A., *Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae gentiumque finitimarum historiam illustrantia*, Romae 1860-1863, t. III, Nr. 324.

¹⁴² НАГАЄВСЬКИЙ І., *Об'єднання Церкви...*, ст. 23-24.

¹⁴³ СНОДУНІСКИ К., *Kościół prawosławny*, ст. 470-471. Пор. НАГАЄВСЬКИЙ І., *Об'єднання Церкви...*, ст. 26-27. Смотрицький мудро вияснив, що деякі різниці можна легко вирівняти, бо вони давніше були визнавані й на Сході. Щодо інших різниць, до патріарха Фотія Східна Церква не підносила закидів. Труднощі замирення Церков походять із незнання речей й упередження до латинників і до з'єдинених.

спалено. Вищі духовні зі страху перед козаками та суспільством відрікалися яких-небудь переговорів у справі поєднання Церков і видали письмо, що вони осудили Смотрицького та твердо держаться благочестя. Смотрицький, повернувши до Дерманя, зложив у суді «протестацію» проти доконаного над ним насильства та зазначував, що надалі піддержує свою «Апологію». Від того часу явно виступав як католик і боронив Української Католицької Церкви, бо «як колись своїми письмами ересь насадив, так тепер хотів її направити». Митрополит Рутський постарався, що папа Урбан VIII оправдав його заломання на синоді, подякував за все та надав Смотрицькому титул архієпископа Гієрополісу.¹⁴⁴

Митрополит Рутський не зневірився невдачею архієпископа Смотрицького та продовжував старання над об'єднанням Церков. Постарався з Риму про копію катехизму патріярха Лукаріса з кальвінськими помилками.¹⁴⁵ Той катехизм хотів використати в дискусіях з нез'єдиненими. На сеймі 1629 р. завдяки старанням Рутського й деяких послів король універсалом з 29 березня 1629 р. наказав обом сторонам відбути підготовчі синоди: з'єдинених у Володимирі, а нез'єдинених у Києві, а опісля спільний синод у Львові 28 жовтня 1629 р.¹⁴⁶ Постанови спільного синоду мали бути представлені на сеймі та через короля затверджені. На жаль, синод нез'єдинених у Києві був зірваний козаками, які грозили смертю митрополитові Борецькому й Могилі за їх намір знищення благочестя. А що не вдався нез'єдинений синод у Києві, то й нез'єдинена ієрархія не прибула на спільний синод у Львові 28 жовтня, оправдуючись, що ще не одержали відповіді від патріярха, а без того бояться нових заворушень. Вправді митрополит Рутський зі своїми єпископами й духовенством відкрив спільний синод, однак з браку нез'єдинених королівський комісар вкоротці закрити його.¹⁴⁷

По останній спробі замирення Церков унійні переговори на якийсь час були здержані, а обставини змінилися на гірше. Дня 2 березня 1631 р. помер митрополит Йов Борецький, а його наступником став Ісаєя Копинський, який був противний З'єдиненню. На другий рік помер король Зигмунт III (30 квітня 1632 р.), а з його

¹⁴⁴ *Documenta Pont. Romanorum historiam Ucrainae illustrantia*, Romae 1953, t. I, Nr. 401.

¹⁴⁵ *Litterae S. Congregationis...*, t. I, ст. 145, 154.

¹⁴⁶ ДЮЗР, т. I/VII, ст. 572.

¹⁴⁷ НАГАЄВСЬКИЙ І., *Об'єднання Церкви...*, ст. 33-34. Див. WOLINSKI, *Polska i Kościół...*, ст. 86-87; ХОМА І., *Ідея спільного синоду 1629 р.*, «Богословія» 1973, ст. 11-64.

смертю посилилась і релігійна боротьба, бо в тому часі на сеймах кандидат на короля підписував «пакта конвента», тобто жадання тих, які вибирають нового короля. Шляхта співпрацювала з протестантами й висунула домагання скасувати Українську Католицьку Церкву, а піддержало це домагання віленське брацтво, яке видало спеціальну, книжку «Синопсис» для поборювання З'єдиненої Церкви, підтримало його також козацтво.¹⁴⁸

Митрополит Рутський сподівався по смерті короля посилення атаків з боку нез'єдинених на З'єдинену Церкву, тому розіслав перед виборчим сеймом письма до впливових осіб з проханням боронити З'єдинення. Сам митрополит, хоча спаралізований, вибрався на конвенційний сейм. І дійсно нез'єдинені з протестантами поставили 14 пунктів. Між іншими зажадали, щоб усі королівські привілеї, універсали, декрети, видані в справах Східної Церкви по 1596 р. були скасовані, з'єдинені мають бути позбавлені церков і церковних маєтків, і т.д. Щоб полагодити ті домагання створено комісію для східних католиків і нез'єдинених під проводом королевича Володислава. У комісії на закиди нез'єдинених митрополит Рутський два рази промовляв: доказував, що З'єдинена Церква має легальне право існування; подав довгий виказ напастей і вбивств заподіяних з'єдиненим. І так виказав, що насправді З'єдинена Церква є переслідувана.¹⁴⁹ Комісія піддержала домагання нез'єдинених, проти чого Рутський вніс протест.

На елекційнім сеймі, який розпочався 22 вересня 1632 р., створено нову комісію для зредагування «статей замирення». Комісія під впливом посиленої акції нез'єдинених випрацювала такі «статті замирення»:

1. Усі з'єдинені й нез'єдинені мають свободу.
2. З'єдинений київський митрополит і наслідники мають власть над всією Руссю й їм належить Видубицький монастир; усі ж добра, що приналежать Св. Софії, повернуть до неї по смерті митрополита Рутського, а сама Св. Софія належить нез'єдиненим митрополитам, яких будуть обирати духовні й шляхта, а король затвердить; також Пустинський монастир під Гродном належить нез'єдиненим і там буде жити нез'єдинений митрополит або його коад'ютор.

¹⁴⁸ НАГАЄВСЬКИЙ І., *Об'єднання Церкви...*, ст. 37.

¹⁴⁹ ГОЛУБЕВ С., *Київський Митрополит Петр Могила*, ст. 469, 488 і слід.

3. Нез'єдинені мають чотири єпархії: львівську, луцьку, перемиську та мстиславську; по смерті з'єдиненого єпископа Крупецького в Перемишлі все переходить у руки нез'єдинених, як також по смерті луцького єпископа Почапівського там усе належатиме нез'єдиненим, а його наслідники перейдуть жити до Жидичинського монастиря. Натомість нез'єдинений єпископ Мстислав має жити в Спаському монастирі в Могилеві, і він одержить дві тисячі золотих річної пенсії. Архієпископ Антоній Селява в Полоцьку задержує свою єпархію.

4. Печерська архимандрія залишиться нез'єдиненим, а нез'єдинене братство у Вільні замість церкви Св. Трійці, яку мають з'єдинені, одержить три інші церкви. Щодо розподілу церков між з'єдинених і нез'єдинених у цілому краю буде створена Комісія, зложена з двох католиків і двох нез'єдинених і від її рішення не буде відклику.

5. Є повна свобода переходу на з'єдинення й зі з'єдинення до нез'єдинення.

6. Обидві сторони взивається до спокою, а всі декрети, баніції, арешти, секвестри тощо, уневажнюються.¹⁵⁰

По консультаціях вищезгаданих «статтей замирення» королевич Ян Казимир в імені свого брата Володислава зложив присягу на «пакта конвента», які заключали в собі «статті замирення». Володислав IV був коронований примасом без згоди сейму. Новий король видав конституцію, якою затвердив ієрархію нез'єдинених і «статті замирення». Митрополит Рутський із своєю ієрархією зложив протест з заявою, що без згоди папи не може прийняти ніяких нових заряджень державної влади. Папа осудив «статті замирення» та вислав багато листів до визначних духовних і світських осіб з проханням, щоб боронити З'єдинену Церкву.¹⁵¹

Восени 1633 р. король вислав до Риму свого дипломата Юрія Оссолінського з 300-особовою делегацією для зложення приписаної обєдєненцїї від нового короля та виторгування згоди на «статті замирення», за що король обіцяв поєднання з Римом не тільки всіх нез'єдинених у Польщі, але також цілої Швеції й Москви. Однак у Римі був тоді єпископ Рафаїл Корсак і про все від митрополита

¹⁵⁰ *Monumenta Ucrainae Historica...*, Т. II, ст. 145-149.

¹⁵¹ *Monumenta Ucrainae Historica...*, Т. II, ст. 135-149; ст. 168-170. НАГАЄВСЬКИЙ І., *Історія Римських Вселенських...*, т. II, ст. 377-378.

Рутського поінформував папу, тому й делегації не вдалося вийти згоди папи на «статті замирення».¹⁵²

Нез'єдинені вдоволені з останніх успіхів вибрали на митрополита архимандрита Петра Могилу.¹⁵³ якого король негайно затвердив, а патріярх Лукаріс прислав благословення з номінацією на патріяршого екзарха. Наступив ще більший підйом духа серед нез'єдинених, коли на початку березня 1635 р. сейм схвалив конституцію, яка потверджувала «статті замирення» та віддавала з'єдиненим лише полоцьку, володимирську, пінську, холмську й смоленську єпархії; всі інші мали перебрати нез'єдинені. І тою ухвалою сейму знову поділено Українську Церкву надвоє, на жаль, за згодою польської ієрархії, бо навіть один польський єпископ міг через «ліберум вето» не допустити до схвалення кривдячої нашу Церкву конституції.¹⁵⁴

Коли «статті замирення» стали вже законом, тоді королівська комісія почала розділяти церкви й монастирі поміж з'єдинених і нез'єдинених. Єпископат З'єдиненої Церкви заявив, що добровільно не віддасть ані одної церкви, ані одного монастиря. І коли у Вільні маршал Христофор Радивил хотів з кількасот озброєними протестантами відібрати три церкви, митрополит Рутський в архиєрейських ризах із духовенством станув на порозі та сказав: «Ми є тут, щоб боронити наших церков і радше перейдете по наших трупах, ніж дозволимо збещестити це святе місце. Ми готові вмерти в обороні тих жертівників, що їх віддала нам в опіку Католицька Церква».¹⁵⁵ З таким опором стрінулися комісарі в Мінську, Гродні й Солонімі. І церкви залишилися при з'єдинених. А з Риму, через два роки боронив З'єдиненої Церкви висланник митрополита, єпископ Рафаїл Корсак, і З'єдинення кінець кінцем вийшло переможно з тих небезпек, бо Володислав IV мусів уступити під натиском Апостольської Столиці. Вкінці король сам пізнав свою помилку й, хоча не відкликав конституції, але й не налягав на її виконання.

¹⁵² *Documenta Pont. Romanorum*, t. I, ст. 506. НАГАЄВСЬКИЙ І., *Об'єднання Церкви...*, ст. 43.

¹⁵³ Петро Могила, син молдавського воєводи, а від 1607 р. господаря Симеона, народився 25 грудня 1596 р. Спершу вчився в братській школі у Львові, пізніше студіював закордоном. Петро був невідений глибоким спекулятивним розумом й організаторськими здібностями. Став реформатором Нез'єдиненої Церкви після західних зразків. Пор. MALVY A.-VILLER M., *La Confession Orthodoxe de Pierre Mogila*, Paris 1927, IX.

¹⁵⁴ НАГАЄВСЬКИЙ І., *Об'єднання Церкви*, ст. 44.

¹⁵⁵ LIKOWSKI E., *Unia Brzeska 1595*, Poznań 1907, ст. 258-259.

Що Українська Церква перемогла в часі тяжкої проби, коли не тільки найвищі державні чинники, але навіть польська ієрархія були наставлені вороже до З'єдинення, в тому заслуга митрополита Рутського. Як дуже митрополит тоді посвячувався для З'єдинення засвідчив нунцій Вісконті в листі до кардинала Барберіні, префекта Конгрегації для Ширення Віри: «Второпність і ревність митрополита Йосифа Рутського знані є вже Вашій Світлості звідки інде, але в тих так важких умовах (коли король Володислав признав великі уступки для нез'єдинених) стали гідними безсмертної слави. Трудився, як другий Ілля, не тільки, щоб відперти ворожі напади, але також, щоб піддержати на душі менше відважних на вид нападів ворогів. Потрібна була велика чеснота, щоб видержати такі переслідування; потрібне було також і так велике переслідування, щоб пізнати таку чесноту. У старшому віці, дуже вичерпаний працею, не звільнився з ніяких зусиль в обороні Божої справи, а спішив там, де була найбільша небезпека. Його мужність є ознакою, як великою є віра праведного. Я був захоплений його сталістю та з правдивою потіхою єднав я мої змагання з його трудами».¹⁵⁶

Розподіл церков згідно з осудом комісії ще більше поглибив ворожнечу між обома сторонами, але тоді всі також краще зрозуміли пильну потребу народного замирення через заснування окремого українського патріархату. На той проект погодився й король і митрополит Могила, а папа Урбан VIII уже 24 вересня 1635 р. дав згоду. Справу народного замирення активізував новий проект, який прислав до Риму князь Олександр Сангушко через провінціала Дамаскіна Соколовського в лютім 1636 р. І король Володислав IV 5 вересня 1636 р. розіслав універсали, в яких запевняв, що, коли обі сторони на найближчому сеймі поєднаються, він постарасться про заснування окремого українського патріархату. Заінтересування українським патріархатом у Польщі, як і в Римі було велике. Папа прислав до Варшави нунція Фільонарді з потрібними повноваженнями та з листами до різних достойників. Нез'єдинений митрополит Петро Могила розіслав 22 жовтня 1636 р. до своїх єпископів послання в справі проєктованого патріархату. У сеймі відбувалися на тему патріархату наради й дискусії. Митрополит Рутський готов був відступити гідність першого українського патріарха Петрові Могилі, якщо обидві сторони договоряться щодо замирення.¹⁵⁷

¹⁵⁶ МАРИСЮК М., *Митрополит Йосиф...*, ст. 48-49. *Relacyje nuncyuszów i innych osób o Polsce, 1548-1690*, Poznań 1684, т. II, ст. 265.

¹⁵⁷ НАГАЄВСЬКИЙ І., *Історія Римських Вселенських Архієреїв*, т. II, ст. 379-380.

На жаль, пригожу до замирення атмосферу затроїв ворог Могили й його попередник на митрополії, єпископ Ісая Копинський, який порозсилав універсали з наклепами, що Могила став з'єдиненим і був за те нагороджений папою почесною патріярха та що київські монастирі будуть передані з'єдиненим, і заприсяг королеві та всім панам радним, польським арцибіскупам, що він направить християнську віру на римську віру, а всі церкви в усіх польських і литовських містах поверне в польські костели.¹⁵⁸ У наслідок тих поголосок одні монахи бунтувалися проти митрополита Могили, інші втікали на Московщину. Крім того, митрополит Рутський під час візитації монастирів помер в Дермані 5 лютого 1637 р. на 63 році життя й 24 році єпископства. Те все знову припинило справу замирення Церков на українських землях.

Останні свої роки перебув митрополит Рутський серед довгих подорожей, трудів і смутків. У 1623 р. в дорозі до Варшави серед тяжкої зими підпав паралічові: цілий лівий бік був поражений до кінця життя. Крім того хворів на жовчеві каміння. А однак умертвлявся: ніколи не їв м'яса, часто цілими днями постив, спав дуже мало на твердім ліжку. Рідко бував вдома, бо все подорожував по своїй єпархії, до з'єдинених єпископів і до урядів у церковних справах. Коли стримували його від праці понад сили, відповідав: «То таку любов маєте до мене, що хочете продовжити моє вигнання на тій землі? Буду жити, доки мені Бог призначив. У своїм способі життя не зміню нічого. Господи Боже, Ти знаєш, що не бажаю довше жити — справді не бажаю». Свою смерть наче передбачав, бо коли в 1627 р. тяжко хворів і розійшлася поголоска, що митрополит Рутський помер, з чого нез'єдинені тішилися, то просив: «Скажіть їм, що не вмиру раніше, як за десять років».¹⁵⁹

Перед смертю ще скликав генеральну капітулу Василянського Чина до Вільна в 1636 р. Бажав перевести, наче перегляд, своєї духовної родини, переказати їм свої останні ради та вказівки. У душпастирській подорожі на початку 1637 р. задержався в Дермані на Волині й там зредагував свій тестамент (28 січня), а вже 5 лютого закінчив богоугодне життя. До весни 1637 р. тіло покійного митро-

¹⁵⁸ Єпископ Ісая Копинський був посвячений патріярхом Теофаном IV 16 жовтня 1620 р. на перемиську й самбірську парохію, по смерті митрополита Борецького був вибраний на митрополита без згоди короля, хоча досі бракує грамоти на його вибір. Пор. СНОДУНІСКИ К., *Kościół prawosławny...*, ст. 345-346.

¹⁵⁹ МАРИСЮК М., *Митрополит Йосиф...*, ст. 53-55.

полита залишилося в Дермані у василіянському монастирі. Весною перевезено домовину в тріумфальнім почеті до Вільна. По дорозі похід задержувався у визначніших містах, найдовше в Мінську. Там відчинено домовину митрополита та всі переконалися, що його тіло є зовсім незіпсуते. Відкрита домовина через 15 днів була виставлена в церкві, а народ тиснувся до Покійника без різниці віроісповідання й цілував руки його. Коли згодом похоронний похід наблизився до Вільна, столиці митрополита, на зустріч вийшло духовенство обох обрядів та всі мешканці міста. Митрополит Рутський був похоронений в церкві монастиря Пресвятої Тройці.¹⁶⁰ Коли однак в 1655 р. російські війська зайняли Вільно, тоді вивезли разом з мощами московського патріярха Ігнатія (1605-1606) також мощі митрополита Рутського в неznане місце.¹⁶¹

Через цілий час, коли мощі митрополита Рутського знаходилися у Вільні, вірні з великим пієтизмом відвідували гробівець. Деякі події з життя митрополита свідчили, що мав особливі дари Божі. Наслідник, митрополит Корсак, постійно говорив про Рутського: «Мій святий митрополит».¹⁶² Дискутовано, щоб якнайскоріше розпочати беатифікаційний процес. По трьох століттях на з'їзді українського з'єдиненого єпископату у Львові 1937 р. проголошено ухвалу, якою єпископат під проводом Сл. Б. митр. Андрея поручив збирання матеріалів до переведення беатифікації митрополита Рутського,¹⁶³ однак друга світова війна не дозволила того звершити. Маємо надію, що той плян буде здійснений і настане день, коли побіч св. Йосафата, мученика за З'єдинення, буде винесений на престолі й другий апостол З'єдинення — митрополит Йосиф Велямин Рутський.

¹⁶⁰ Пор. SZEHA M., *Vita Rucii*, ст. 173.

¹⁶¹ Пор. ПЕТРУШЕВИЧ А., *Доповнення к свободной галицко-русской летописи*, т. 191-192.

¹⁶² Пор. *Epistolae*, ст. XIX.

¹⁶³ Пор. *Унійний З'їзд у Львові 1937 р.*, Львів 1937, ст. 3.

ЗМІСТ

1. Політично-релігійні відносини	3
2. Дитинство, молодість і студії митрополита Йосифа Рутського	24
3. Йосиф Рутський з'єдиненим ієромонахом й ієрархом	30

28. Д-р Ст. Сампара: Прачоловік і праоб'явлення. (Dr. S. Sampara: Primus homo et revelatio primitiva). Стор. 204. Львів 1938.
29. Д-р Іван Шпитковський: Рід і герб Шептицьких. Друга частина. (Dr. I. Špytkovský: Famille et armoiries des Szeptycki). Львів 1942.
30. Д-р В. Фіголь: Церковні брацтва Галицької гр.-кат. провінції в XVIII ст. (Dr. V. Figol: De confraternitatibus Ecclesiae graeco-cath., quae Galiciae terris XVIII s. decursu exstiterint). Стор. 79. Львів 1938.
31. о. д-р Мирослав Марусин: Погляд на виховання кандидатів духовного стану на Україні. (Dr. M. Marusyn, De educatione cleri in Ucraina conspectus historicus). Стор. 55. Рим 1963.
32. о. д-р Мирослав Марусин: Божественна Літургія в Київській Митрополії по списку Ісидорового Літургікона з XV ст. (Dr. M. Marusyn, Divinae Liturgiae in Metropolia Kioviensi secundum manuscriptum liturgicum Metropolitae Isidori saec. XV expositio). Стор. 62. Рим 1964.
33. Joseph Slipyj: Die Auffassung des «Lebens» nach dem Evangelium und I. Briefe Hl. Johannes. Pag. 63. Рим 1965.
34. о. проф. д-р Мирослав Марусин: Пастирсько-літургічна діяльність святого Йосафата. (De opera Liturgico-Pastorali Sancti Josaphat). Стор. 100. Рим 1967.
35. Д-р Петро Ісаїв: Меморандум митрополита Андрея Шептицького до урядів Центральних Держав 3-15 серпня 1914. (Peter Isajiw, Ph.D., Archbishop-Metropolitan Andrew Sheptytskyj's Memorandum of August 15, 1914 to the Central Powers). Стор. 46. Рим 1968.
36. о. д-р Олександр Баран: Церква на Закарпатті в роках 1665-1691. (Rev. Dr. Alexander Baran, The Church in Subcarpathia from 1665 to 1691). Стор. 84. Рим 1968.
37. Іван Кейван: Василь Кричевський — творець українського національного стилю. (Ivan Keywan, Vasyl Krychevsky — Author of the Ukrainian national style). Стор. 24. Рим 1968.
38. о. мітраг Мирослав Ріпецький: Спогади про село Угринів сокальського повіту та про угринівських діячів. (Inful. Miroslaus Ripeckyj, De chronica Uhryniv, centri culturalis ucraini). Стор. 48. Рим 1968.
39. С. Гординський: Українські церкви в Польщі. (Sviatoslav Hordynsky, Ukrainian Churches in Poland). Стор. 20 + 71 ілюстрація. Рим 1969.
40. Д-р Богдан Казимира, Успіхи і труднощі у великому замірі. (Dr. Bohdan Kazy-mura, Obstacles and achievements of a great undertaking). Стор. 52. Рим 1969.
41. Проф. д-р В. Кармазин-Каковський: Українська народна архітектура. Хати і дерев'яні церкви XVIII сторіччя з 40 ілюстраціями. (Prof. Dr. V. Karmazyn-Kakovsky, Ukrainian Folk Architecture with 40 illustrations). Стор. 53. Рим 1972.
42. Проф. д-р Олекса Горбач: Рукописна церковнослов'янська «Риторика» з 2-гої половини 18 в. монастирської бібліотеки в Нямц у Румунії. (Prof. Dr. Oleksa Horbatsch, Eine ukrainisch-krichenslavische handschriftliche Rhetorik aus der 2. Hälfte des 18. Jahrhunderts in der Klosterbibliothek zu Neamt (Rumänien). Стор. 57. Рим 1972.
43. о. д-р Юрій Федорів: Замойський Синод 1720 р. (Dr. Georgius Fedoriw: De Synodo Zamostiana an. 1720. In occasione 250-anniversarii). Стор. 68. Рим 1972.
44. о. д-р Іван Хома: Нарис історії храму Жировицької Богоматері і свв. мучеників Сергія і Вахха в Римі. (Dr. Joannes Choma: De brevi historia ecclesiae sanctorum Sergii et Bacchi vulgo dictae Reginae pasculorum). Стор. 45. Рим 1972.
45. о. д-р Іван Хома: Ідея спільного синоду 1629 р. (Dr. Joannes Choma: De conamine synodus fraternae inter unitos et dissidentes ucrainos a. 1629 peragendae). Стор. 50. Рим 1976.

46. о. д-р І. Музичка: Новий священик по Соборі. (Dr. Iohannes Muzyczka: Sacerdos post Concilium). Стор. 27. Рим 1976.
47. Аріядна Стебельська: Проповідництво Кирила Турівського. (Ariadna Stebelskyj: Cyril of Turov's Oratory). Стор. 96. Рим 1977.
48. Євген Іванків: Вічний великдень. (Ewgen Iwankiw: Pascha aeterna). Стор. 76. Рим 1977.
49. о. д-р Іван Гриньох: Послання Патріярха Йосифа про поєднання в Христі. (Dr. Ivan Hrynioch: Epistula pastoralis Patriarchae Iosephi de reunione in Christo). Стор. 70. Рим 1977.
50. о. д-р Іван Музичка: Початки української богословської науки в двадцятому столітті і Блаженніший Патріярх Йосиф. (Dr. I. Muzyczka: Initia studiorum theologicorum in Ucraina saec. XX et Patriarcha Joseph). Стор. 50. Рим 1978.
51. Dr. Johannes Madey: Das Zweite Vatikanische Konzil und die Revision des Rechtes der Ostkirchen. (Д-р Йоан Мадей: Другий Ватиканський Собор і ревізія права для Східних Церков). Стор. 55. Рим 1978.
52. Проф. Вадим Щербаківський: Українське народне мистецтво. Орнаментация української хати. (Prof. Vadim Shtcherbakiwsky: L'Art Ukrainien populaire. L'ornamentation de la maison rustique ukrainienne). Стор. 36 і 68 ілюстрації. Рим 1979.
53. о. д-р Іван Музичка: Послання тисячоліття. (Dr. I. Muzyczka: Epistula Millenniumi). Стор. 28. Рим 1979.
54. о. д-р Іван Гриньох: Олесь Бердник, Утопіст чи харизматик на обрії другого тисячоліття християнства в Україні. (Sac. prof. dr. Iohannes Hrynioch: Oles Berdnyk, somniator vel charismaticus in aspectu secundi millennii christianitatis in Ucraina). (Стор. 65. Рим 1980.
55. о. д-р Іван Хома: Українське посольство при Апостольському престолі 1919-1921. (Dr. I. Choma: Missio diplomatica Ucrainae apud Sanctam Sedem annis 1919-1921). Стор. 65. Рим 1985.
56. о. Мирон Шегда: Життєпис Митрополита Йосифа Веляміна Рутського на тлі його доби. (Myron Szheda: Vita Metropolitae Iosephi Velamini Rutskyj in ambitu temporis). Стор. 49. Рим 1991.
57. о. д-р Іван Хома: Шляхами каторги Блаженнішого Йосифа Сліпого. (Sac. I. Choma: Itinerarium incarcerationis exsilique Metropolitae Iosephi Slipyj). Стор. 60. Рим 1987.

